

עיונים והערות

מלאכות שביעית

לפי סדר ספר "דרך אמונה" – שביעית

מהדורה מתוקנת

לעילוי נשמת

אבי מורי הרב מעלה גלינסקי זצ"ל
 בן הרב יהודא דוב גלינסקי זצ"ל
 נכד הגה"צ רבי אפרים זלמן הלפרין זצ"ל
 נלב"ע כ"ה ניסן תשע"ג

לזכר עולם יהיה צדיק

מורי חמי הרב יהודה פלאי זצ"ל
 בן הרב הלל פלאי זצ"ל
 נכד הגה"צ רבי אברהם נח פלאי זצ"ל
 נלב"ע עיו"כ תשע"ג

בכל עניני הקונטרס ניתן לפנות לגלינסקי רחוב ניימן 20 ירושלים

0548416763

פתח דבר

יתברך הבורא וישתבח היוצר על שזיכני להוציא לאור קונטרס זה על הלכות שביעית. הורחב ולידתו של חיבור זה הוא בעת עיסוקי בענייני שביעית בעיון. כידוע לכל העוסק בעניינים אלו, קיים קושי גדול הנובע מכך שאין לנו מסכת ערוכה על נושא זה בתלמוד בבלי. כתוצאה מכך, מוכרח הלומד להרכיב בעצמו את הסוגיות ע"י ליקוט הנושאים המרכזיים הנידונים במשניות, בתלמוד ירושלמי, במדרשי חז"ל, בראשונים ובאחרונים.

בס"ד, ובשנים האחרונות אפשר דרש ויאלו לאור כמה וכמה קבצים המאגדים בתוכם רוב הנושאים המרכזיים מתוך המקורות הג"ל. אלא שדא עקא, עדיין מורגש קושי וחסרון בעובדה שעד לפני מספר שנים לא היה קיים חיבור המקיף את כלל הנושאים הנידונים בהלכות שביעית, מדברי התנאים ועד לפסקי ההלכה, יחד עם החלק העיוני.

זכה דורנו למה שלא זכו לפניו, לחיבורו העמוק והמקיף של מרן שר התורה הגאון רבי חיים קנייבסקי שליט"א – "דרך אמונה". כאשר זיכני ה' ית' להיכנס לעולמו המופלא של לימוד ענייני שביעית ע"י ראש הכולל הגר"ש סטולוף שליט"א, מלאתי את עצמי נבון ולוקה בחוסר בהירות גם אחרי לימוד העניינים בעיון. לבסוף החלטנו אנכי ומספר מחבריי לסכם כל נושא ע"י לימוד נוסף, סעיף אחר סעיף לפי סדר הרמב"ם עם שלשת הפירושים של מרן שר התורה שליט"א: "דרך אמונה", "באור ההלכה" ו"ציון ההלכה". או אז מלאתי מרגוע לנפשי והפרטים המרובים והמפוזרים החלו לקבל צורה יחד עם עומק נוסף בכל הנושאים שנלמדו.

אלא שכדרכם של לומדים, החלו להיקבץ אללי בירורים, עיונים, מקורות ומו"מ של הלכה בעקבות דברי מרן שליט"א והעליתי אותם על הכתב בשולי הספר למען ישמרו לעיון נוסף לאחר זמן. אלא שבעידוד חבריי שליט"א החלטתי להציע הערות ועיונים אלו לפני לומדי שביעית בכל אתר ואתר, בתקווה שאולי יהיה להם איזה תועלת ואזכה שיהיו דברי תורה אלו לעילוי נשמת אבי מורי הרב מעלה בן הרב יהודה דוב זצ"ל שהקונטרס הזה יוצא לאור לזכרו.

אבי מורי זצ"ל יחד עם אחי מורתי תלמי"א מסרו נפשם והונס על חינוך הילדים ואף עשו מעשה גבורה לפני למעלה מארבעים שנה, בשנים שלא היה זה מקובל כלל וכלל, להעלות את כל משפחתנו לארצנו הקדושה ולירושלים עי"ה תובב"א. אבי מורי זצ"ל היה ידוע לכל בהארת פניו היוצאת דופן (כאשר בישרתי למו"ר הגאון רבי הלל זאקס זצ"ל על פטירת אבי הגיב באומרו מיד: "מיוחד היה אביך במזגו הטוב"). אבי מורי זצ"ל שצגיל צעיר ממך כיהן כרב קהילה גדולה בארה"ב, "שערי צדק" – קאני איילנד ניו יורק, השתמש בכוח זה כדי להרביץ תורה לעדרים וכדי לקרב רבבות לאציהם שבשמים בארה"ב, בארץ ישראל וכן בצרייה"מ (רוסיה) תחת שלטון הקומוניסטים, כאשר נסע לשם תוך סיכון ולימוד שם תורה במחתרת.

לדאבון לב נלב"ע אבי מורי זצ"ל באופן פתאומי במוצאי אסרו חג הפסח כ"ה ניסן תשע"ג. תנצ"ה.

בזאת אכיר טובה לאחי מורתי תלמי"א, ששלי שלה הוא, וישפיע הקב"ה עליה רוב שפע ונחת ובריאות לאורך ימים ושנים.

כמו כן אזכיר כאן את זכרו של מורי חמי איש הפלא והחסד הרב יהודה פלאי זצ"ל אשר מאז נישואי קרבני כבן, ויחד עם חמותי תליט"א דאג לכל מחסורנו במשך שנים רבות. חמי זצ"ל היה מפורסם מאוד במעשיו חסד מופלאים, ליחיד ולרבים, החורגים מכל מה שרגילים להיחשב בציבור כגמילות חסדים. כל זאת מלבד רבבות יהודים שזכו להתקרב לאציהם שבשמים בזכות מסירות נפש כאשר הקים תמך וסייע לרבים ממוסדות התורה שבארץ ישראל.

לדאבון לב נלב"ע חמי זצ"ל לאחר ייסורים בערב יו"כ תשע"ג. תנצ"ה.

תבורך מפח עליון חמותי תליט"א אשר ממשיכה ביתר שאת את עבודת הקודש של גמילות חסדים ועזרה לזולת, וכן עבודתה שבלב-זו תפילה. ותזכה לרוב נחת מכל אלאהיה לאורך ימים ושנים.

בראני להודות מקרב לב לראש כולל עמק ברכה בנווה יעקב-ירושלים עיה"ק, הגאון רבי אברהם שמעון סטולוף שליט"א אשר צילו חסיתי שנים רבות וזכותו כל הנכתב בקונטרס זה. כמו כן בראני להודות לידידי הטוב הרה"ג רבי יהודה גנן שליט"א אשר זכיתי ללמוד עמו רבות בשנים ככולל הג"ל ורבות קבלתי ממנו בתורה ואין שיעור לתרומתו לתוכן הקונטרס הזה. יברכהו ה' בכל מילי דמיטב. כמו כן בראני להודות לאחי הגדול הרב יהודה דוב שליט"א על עזרתו בהואלת הקונטרס הזה לאור. יברכהו ה' בכל מילי דמיטב.

מנב"ת, כאן המקום להודות לנוות ביתי תליט"א שמדירה, כפשוטו ממשי, שניה מעיניה למען אוכל לשקוד על התורה בלי דאגות. בתפילה שנזכה יחד לראות נחת מכל אלאהינו לאורך ימים ושנים.

ערב פורים תשע"ד

אפרים זלמן בן הרב מעלה זצ"ל גלינסקי

במהדורה חדשה זו של "עיונים והערות" החלטתי לשנות את מבנה הקונטרס על מנת להקל על העיון בו. במהדורה הראשונה ההערות סודרו על סדר ספר "דרך אמונה" באופן שהלומד היה נזקק לעיין בקונטרס רק כאשר הספר "דרך אמונה" מונח לפניו. במהדורה זו, הקדמתי לכל סימן את דברי הרמב"ם הנוגעים לתוכן הסימן, לאחר מכן את הערתו של מרן שר התורה שליט"א על דברי הרמב"ם אלו, ורק לאחר כל זאת תוכן הקונטרס על כל הג"ל. בנוסף לשינוי הג"ל, רוכזו כל ההערות הקצרות על סדר "דרך אמונה" לחלק נפרד בסוף הקונטרס. אוסיף בזאת שבכדי לקיים את המנהג הקדום בדבר כירוף הסכמות מגדולי תורה לספרי קודש איין שעל ספרי העוסק בדיני ממונות זכיתי לקבל הסכמות מגדולי תורה והוראה, וביניהם מבצל שו"ת "רבבות אפרים" הגאון רבי אפרים גרינבלאט זצ"ל ולהבחל"ח ממור"ר הגאון רבי דוד כהן שליט"א ראש ישיבת חברון, מדודי ראב"ד טורונטו הגאון רבי מרדכי לבי אוקס שליט"א, ומהגאון רבי לבי וובר שליט"א מרא דאתרא בנווה יעקב וחבר בד"ץ שארית ישראל.

חודש טבת ערב שנת השמיטה תשפ"א

א.ז. גלינסקי

מפתח עניינים

- סימן א': דין שביטת שדהו בשביעית
- סימן ב': דין חרישה אסורה מהתורה
- סימן ג': דין חרישה וקצירה באילנות
- סימן ד': בביאור הקרא "בחריש ובקציר תשבות"
- סימן ה': בענין "בתוך הבית אין חייב בשביעית"
- סימן ו': דין זרע ולא השריש בשביעית
- סימן ז': דין הפעלת מזגן בשביעית כאשר מימיו מטפטפין
- סימן ח': בבאור מלאכת קוצר המובא ברמב"ם בפרק א'
- סימן ט': עוד בענין הגדרת המלאכות המובאים ברמב"ם בפרק א'
- סימן י': בבאור דברי הרמב"ם דהלואו כולל ב' דברים
- סימן י"א: דין החופר לכורך בור
- סימן י"ב: דין סיקול וניקוי פסולת מהחצר
- סימן י"ג: דין הרכבת דקלים
- סימן י"ד: בשיטת ר"ת דנטיעה אסורה מדרבנן
- סימן ט"ו: בביאור דין זיהום נטיעות
- סימן ט"ז: בשיעור נקב קטן בעליץ שאינו נקוב
- סימן י"ז: בענין הזרע בעליץ המחזיק מ' סאה
- סימן י"ח: דין שריית זרעים
- סימן י"ט: דין טוענין אותו באזנים
- סימן כ': בבאור טעם הרמב"ם דין עוקרין נטיעות שביעית
- סימן כ"א: דין מלקט עלים מתוך שדהו
- סימן כ"ב: דין קציאת אילן לעצים בשביעית
- סימן כ"ג: עוד דין הנ"ל
- הערות קצרות

סימן א'

בדין שביטת שדהו בשביעית

כתב הרמב"ם (פ"א ה"א) "מלות עשה לשבות מעבודת הארץ". העיר על כך הרב בדרך אמונה (ס"ק א'): "והעובד עובר בעשה ולא הבעלים". היינו לדעת הרמב"ם. וכן נקט החזו"א בדעת הרמב"ם כמו שאין הרב כאן בציון ההלכה ס"ק א'. ולפי שיטה זו אין הלכה מיוחדת בשביעית שהשדה תשבות ולכן העובד עובר בעשה ולא הבעלים, ללא כהראשונים דאכן יש דין על הבעלים ששדהו ישבות בשביעית. ביאור המושג "שביטת שדהו" דימו הראשונים שביטתה זו לשביטת בהמתו בשבת, או שביטת כלים בשבת לבית שמאי. ועינינו, דחוץ מהאיסור על הבעלים לעשות מלאכה על ידי בהמתו בשבת ישנו דין נוסף על הבעלים שבהמתו תשבות בשבת. כן הוא הדין לענין שביעית (לסוברים דיך דין שביטת שדהו בשביעית), התחדש בשביעית, דחוץ מאיסור המלאכה בשביעית ישנו דין שהשדה תשבות ממלאכה בשביעית (והנפק"מ בין שתי האיסורים האלו עיין לקמן בס"ק זה).

ברם עיין לקמן בס"ק פ"ח בסעיף זה, דנראה דנקט הרב להלכה (בס"ח החזו"א): "וגם בעה"ב עובר בשביטת שדהו". ולכאורה קל"ע דהרב כאן כתב בציון ההלכה ס"ק א' וס"ק ג' דיך בענין זה סתירות בדברי החזו"א ממקום למקום ברם נקט "שמרן הכריע להקל בזה בזה"ז". ובס"ק פ"ח נראה דהחמיר.

וביתר ביאור: בעיקר הגדון אי נקטינן שביטת שדהו בשביעית אי לא, יש בזה שתי נפק"מ עיקריות: האחד, האם רק העובד עובר או שמא גם הבע"ה עובר בעבודת העובד. והשני, אי מותר לזרוע סמוך לשביעית כאשר ברור לנו שיקלטו הזרע בשביעית (דהרי אינו עושה מעשה של מלאכה בשביעית אבל מ"מ סו"ס שדהו אינו שובת בשביעית). ולכאורה מלאנו בזה קל"ע סתירה. דלגבי זריעה סמוך לשביעית נקט הרב כאן (בציון ההלכה ג') להקל – היינו שאין דין שביטת שדהו. ולגבי הגדון אי הבע"ה עובר בעבודת העובד

נקטו הרב בפשיטות לקמן (דרך אמונה ס"ק פ"ח) דגם צעה"ב עובר, היינו דנקטינן להלכה הדין של שביעת שדהו.

וידילי הרי"ג שליט"א העיר דדברי הרב בס"ק פ"ח (דנקטו הרב להצעה"ב עובר בעבודת העובד), איירי בפועל. ולפי"ז יתכן דכל דברי הרב (והחזו"א) כאן דרק העובד עובר זהו רק בעובד שאינו פועל (וזהו באמת משום דנקטינן לקולא דאין דין שביעת שדהו). והביאור בזה הוא, דפועל, ידו כיד צעה"ב ועל כן עובר גם צעה"ב, גם אם לא נוקטים להלכה את הדין של שביעת שדהו, דהוי כאילו ממס' הצעלים עובד. אלא שלענ"ד קשה להעמיס כן בדברי החזו"א דכתב מ"ל אחד דרק העובד עובר ולא יציין להדיא דפועל הדין יסתנה, ול"ב.

ובעיקרי הדברים אי יס' דין שביעת שדהו בשביעית, מלבד הראשונים אשר הביאם הרב כאן בס"ק זה, כן נקט להלכה כשיטתם המנחת חינוך במ"א קי"ב דכתב בזה"ל: "נהי דהלל תעשה של עבודת הארץ אינו (כאשר חורף שדהו ע"י גוי) כי הכל כתוב לנוכח "שדך לא תזרע" אך בעשה עובר בכל עבודת קרקע אפילו על ידי אחרים דכתיב "שבת שבתון יהיה לארץ" ו"שבתה הארץ" מבואר דגזר הכתוב דהארץ תשבות וכמו שמהווים על שביעת הבהמה ושביעת כלים בשבת כן מוזהרים על שביעת הארץ בשמיטה". ועיקר ראיתו הוא לשון הגמ' בע"ז ט"ו: "דאדם מאווה על שביעת שדהו בשביעית". ובספר משמרת השביעית (עמ' כ"א הערה 3) הביא דגם האגלי טל (זרע ח' אות ב') נקט להלכה כמנחת חינוך הג"ל דאיכא שביעת שדהו בשביעית. ודעת הרמב"ם בענין שביעת שדהו עיין באור יסודי שביעית (עמוד ו') דהביא מספר תורת הארץ (הגר"מ קלירס ז"ל) דגם הרמב"ם סבר דהוא דין על הקרקע והצעלים עוברים בעבד זה אחר (שלל כהחזו"א לעיל) ודייק זאת מלשון פתיחה להלכות שמיטה ביד החזקה: "שתשבות הארץ בשביעית ממלאכתה". ועיין עוד שם בספר אי"ש הג"ל שמיישב לשון הרמב"ם כאן בהלכות ובסה"מ לפי הבנה זו ברמב"ם. ועיין עוד במעדני ארץ להגרשז"א ז"ל סימן י"ג (כל הסימן דן בדין הג"ל).

סימן ב'

בדין חרישה אסורה מהתורה

כתב הרמב"ם (פ"א ה"א) "שנאמר וסבתה הארץ שבת לה' ונאמר בחריש ובקליר תשבות". העיר על כך הרב בדרך אמונה (ס"ק ו'): "וחרישה אסורה מדאורייתא מהלכה למשה מסיני כדלקמן פ"ג ה"ה". כוונת הרב הוא דחרישה אמנם אינה מוזכרת להדיא בפסוקים המדברים על שביעית (דרכ קלירה ובקירה זריעה וזמירה הוזכרו) אבל מ"מ מהא דמצינו הלכה למשה מסיני לקמן בענין חרישה באילנות בערב שביעית מדין תוספת שביעית, י"ש ללמוד מק"ו דאם חרישה אסורה בתוספת שביעית פשוט דאסורה בשביעית עצמה. ובאמת מצינו ראייה זו במהר"י קורקוס על הרמב"ם כאן, אלא דמלשוננו ברור דמוכח מהלכה למשה מסיני בתוספת שביעית דחרישה בשביעית אסורה מדאורייתא ולא רק איסור בדרגה של הלכה למשה מסיני.

ומלשון הרב כאן היה מקום להבין דחרישה בשביעית עצמה היא בדרגת איסור של הלכה למשה מסיני. ולכאורה נראה דלא היה זה כוונת הרב דלא מצינו ברוב הפוסקים הקדמונים לאסור חרישה בשביעית עצמה מדין הלכה למשה מסיני (על אף שצספר משפטי ארץ הביא די"ש שיטה יחידאה כזו בדברי האחרונים). וביותר, דמה שצינו שיש הלכה למשה מסיני בתוספת שביעית זהו למסקנת הגמרא רק בזמן שביהמ"ק קיים (כמבואר במו"ק) וא"כ שוב לא יהיה מקור לאסור שביעית בזמן שאין ביהמ"ק (גם בזמן שיוצב נוהג). ברם לדעת מהר"י קורקוס שהובא לעיל אין זה קשה דמכח ההלכה למשה מסיני מוכח מדאורייתא י"ש איסור חרישה בשביעית תמיד, ואינו תלוי בביהמ"ק קיים או לא. ובאמת הרב בעצמו כתב על דרך זה (כהבנת המהר"י קורקוס) לקמן בבאור ההלכה סימן ד' (ד"ה "או הנוטע" בתוך הסוגריים המרובעות) בזה"ל: וכמו חרישה דע"כ אסור מה"ת דאפי' בתוספת שביעית הוא הל"מ כדלקמן פ"ג וזה נראה כוונת הרב גם כאן.

ועיין בדברי רבינו כאן בציון ההלכה (ס"ק י') דהביא הרב השיטות דנקטו בדעת הרמב"ם דחרישה בשביעית מדאורייתא. ראינו מקום להוסיף כאן

רשימת השיטות דסברו דחרישה להרמז"ס הוא מדרבנן. ראשית, מלאנו דשיטת התוס' יו"ט (שביעית פרק ז' משנה ז') היא לדברי הרמז"ס כאן בהלכה ז' הם כפשוטם, דחרישה בשביעית מדרבנן. דהרי כלל הרמז"ס חרישה בכלל שאר מלאכות כגון מסקל או המזבל דהם כולם מדרבנן.

ברם דעת החזו"א, וכמובא בדרך אמונה ס"ק כ"ג, דהרמז"ס כלל חרישה עם שאר מלאכות דרבנן רק משום לאין זו מלקות מהתורה, אבל מ"מ הוי מדאורייתא. ועיין עוד במנחת חינוך מ"א ש"ו מה שהביא בשם שער המלך דדעת הרמז"ן ג"כ דהוא מדרבנן ועיין שם בהערות (מהדורת מכון ירושלים הערה ז') מקור הרמז"ן בחידושים (מכות כ"א:). ועוד הביאו שם דמלבד התוס' יו"ט הנ"ל בדעת הרמז"ס, כן מלאנו שסברו כן גם בתשובות הרדב"ז ח"ה סי' אלף תק"ס והמבי"ט בקרית ספר ריש הלכות שמיטה – דחרישה להרמז"ס הוא מדרבנן.

סימן ג'

בדין חרישה וקלירה באילנות

כתב הרמז"ס (פ"א ה"א) "וכל העושה מלאכה מעבודת הארץ או האילנות בשנה זו ביטל מלות עשה". העיר על כך הרב בדרך אמונה (ס"ק ח'): "אבל עשה דבחריש ובקליר תשובות אפילו נימא דקאי אשביעית מ"מ אילנות לא כתיבי הכא ול"ע". והרב ביאר קושייתו בצאור ההלכה ד"ה "שנאמר ושבתה הארץ": "דקלירה לא מיירי אלא בתבואה" עיי"ש. והעיר ידידי הרי"ב שליט"א דהרי לרבי עקיבא הפסוק הזה "בחריש ובקליר" הוא המקור לתוספת שביעית דסבר ר' עקיבא דהוא מן התורה. והרי מפורש להדיא במשניות לתוספת שביעית הוא גם באילנות (שביעית פרק א' ופרק ז') נמלא אם כן, דרבי עקיבא למד מפסוק זה תוספת שביעית גם באילנות. ולכאורה לפי"ז, איך כתב הרב כאן דפשוטות לשון הכתוב הוא רק בתבואה ולא אילנות? והיה נראה לענ"ד ליישב דעת הרב בזה דיעויין בתוס' מ"ק ג': ד"ה "יכול" בתוס' חידקו שם הבנה ביסוד דינו של תוספת שביעית: "כלומר שהשביעית

מתחלת משנה השיקית וכל דין השזיעית יהיה לשקית דהכי קאמר רחמנא דשזיעית מתחלת קודם שנת שזיעית וא"כ הוא כשזיעית". ולפי"ז יובן, לדברי עקיבא דלמד פסוק "בחרש ובקליר" על תוספת שזיעית אין אנו זקוקים לגילוי מיוחד על אילנות ודי לנו בזה שהפסוק מחדש לנו את עיקר דין תוספת ונדע לצד "דכל דין שזיעית יהיה לשקית" כדברי התוס' הג"ל. ועל כן קושיית הרב על הרמב"ם אינה נוגעת כלל לדרכת רבי עקיבא. ברם הרמב"ם כאן למד מפסוק זה (וכבר הקשו האחרונים איך למד מפסוק זה נגד מסקנת הסוגיות) את עיקר דין שזיעית, ואם כדברי הרב בצאור ההלכה, פשטות הפסוק איירי בתבואה, נמצא דאין מפסוק זה מקור לעיקר שזיעית באילנות. (ויש שהעירו דלדרכה יותר מסתבר להיפך דמכיון ש"תוספת שזיעית" הוא חידוש ולפי דברי הרב הפסוק איירי בתבואה איך למד רבי עקיבא מפסוק זה תוספת באילנות אם אינו מוזכר בפסוק ולפי"ז שוב יוקשה על דברי הרב).

ברם שמעתי מ ידידי הרי"ג שליט"א ליישב דברי הרב באופן אחר. מה שמלאנו במשניות דיני תוספת באילנות זהו רק בחרישה ועל כגון זה סבר רבי עקיבא דהפסוק איירי גם באילנות דסוף סוף זהו אותה מלאכה הנעשית בתבואה דאיירי בה הפסוק, ברם מה שהקשה כאן הרב על דברי הרמב"ם זהו על מלאכות מיוחדות באילנות כלשוננו "וכל העושה מלאכה מעבודת הארץ או האילנות בשנה זו ביטל מלות עשה" ועל זה הקשה הרב דהפסוק לכאורה איירי בתבואה ואיך יש לנו מזה מקור למלאכות המיוחדות לאילנות דביטל בעשייתם מלות עשה.

סימן ד'

בביאור הקרא "בחריש ובקליר תשבות"

כתב הרמב"ם (פ"א ה"א) דמקור איסור העבודה בשביעית הוא מהפסוק "בחריש ובקליר תשבות". העיר על כך הרב בבאור ההלכה ד"ה "שנאמר וקצתה הארץ": "והנה האחרונים הקשו לדברי רבנו אינם לא כר' ישמעאל ולא כר"ע, דלר"ע אתי קרא בחריש ובקליר לתוספת שביעית ולא לשביעית עצמה ולרבי ישמעאל קאי על שבת". וכוונת הרב להקשות איך למד מפסוק זה הרמב"ם עיקר דין שביעית בשנת השביעית עצמה. והביא הרב כאן רשימת המקשים והמיישבים קושיא זו.

ברם מלאנו דכבר הקשו קושיא זו לרבינו אברהם בן הרמב"ם (שו"ת מעשה ניסים סימן ט') ונביא כאן תשובתו על שאלה זו: "והשיב שזמכילתא דרשב"י כאן נתבאר כי ר' יהודה ור"ש סוברים ג"כ כר' עקיבא (מועד קטן ג'): שהכתוב הזה נאמר בשביעית, עד כי מכאן זה אלל חז"ל עשאוו שורש ואמרו זמכילתא (ויקהל פ"ג) לא תבערו אש, לפי שהוא אומר בחריש ובקליר תשבות וכו' אין לי אלא ששבות מערב שביעית לשביעית, מערב שבת לשבת מנין, וע"כ סמך על סדרת מי שפירש הכתוב הזה בשביעית. ואף כי ידרשוהו לערב שביעית ומולאי שביעית, אין זה בעבור כי הכתוב לא דיבר בשביעית עצמו וכו', יליבא בארעא וגיוורא בשמי שמיא, אבל באמיתות הענין האומרו כיון זו ערב שביעית וכו' וק"ו שביעית עצמה וכו'. ועכ"פ אין עדותו ז"ל בזו המלה מהכתוב בחריש ובקליר תשבות לבד וכו' ואין הוא ז"ל אשר יעלם ממנו כי אפשר להקשות עליו, ועל כן אמר 'וכבר נכפל זה פעמיים ואמר שנת שבתון'. "ע"כ לשון רבינו אברהם בן הרמב"ם (כפי המובא בהערות על ספר החינוך מלה קי"ב אות ב' במנחת חינוך מהד' מכון ירושלים).

סימן ה'

בענין "בתוך הבית אין חייב בשביעית"

בבאור ההלכה ד"ה "שנאמר וסבתה הארץ" (פרק א' הלכה א') בסופו, כתב הרב בזה"ל: "ואם כן רבנו דפסק דאין לוקין אחרישה אם כן פשיטא דתוך הבית אין חייב בשביעית ללא קאי העשה רק על מה שפרט הלא תעשה דהיינו שדך לא תזרע". נראה לענ"ד כוונת הרב בדברים עמוקים אלו הוא דהרי מסקנת הסוגיא שם (מו"ק ג'). הוא דכו"ע ליתא ליה לדרכי אבין וממילא הכלל משועבד לפרט גם כשהפרט הוא "לאו" והכלל הוא "עשה". א"כ על אף שכלל כתוב "ארץ" מ"מ בפרט, היינו בלאו, כתוב "שדך לא תזרע" וממילא בית אינו בכלל "שדך" שהוא הקובע, דהכלל הרי משועבד לפרט. ולכן תוך הבית אינו חייב בשביעית. (ועדיין א"כ)

סימן ו'

בדין זרע ולא השריש בשביעית

כתב הרמב"ם (פ"א ה"ב) "אינו לוקה מן התורה אלא על הזריעה". העיר על כך הרב בדרך אמונה (ס"ק י"א): "הזרע בשביעית חייב בכל שהוא וגם חייב אפילו לא השריש עדיין בקרקע". עיין מנחת חינוך מ"א רח"ל אות י"ד דכתב (לגבי זריעה בשבת) כעין דברי הרב כאן וז"ל: "אבל לשון זריעה שייך שפיר תיכף קודם שנקלט, על כן חייב תיכף בשבת יום טוב. א"כ לפי זה אם לקט מן הארץ תיכף אחר הזריעה בודאי חייב, דהרי נגמרה מלאכתו בזריעה לחוד ועל זה חייבה התורה" עכ"ל המנ"ח (וכן הוא דעת האגלי טל מלאכת זרע סעיף ב').

זרם בהערות (מכון ירושלים) אות ל"ב הביאו החולקים על המנ"ח הנ"ל (מהר"ם בן חביב והרש"ש) להחיות בזריעה בשבת הוא על ההשקפה ואם לקט הזרע קודם שנקרש פטור. ולכאורה לפי שיטתם בזריעה בשבת גם

בשביעית יסבירו נוקטים בשיטה זו להחיוז בזריעה הוא על ההקדשה ואם לקט הזרע קודם שנסרש פטור. ועוד יש להעיר דשם הביאו (בהערות) בדעה הנ"ל להחיוז הוא בהקדשה, לבשבת חייב גם אם הסריש רק בחול "כיון דמכיון אלדעתא לזריעה וסוף סוף נעשתה מחשבתו ונסרש בקרקע חייב משום זורע". ולכאורה יתכן, לכל זה נכון רק לגבי חיוז זריעה בשבת, דנאמר בו דין "מלאכת מחשבת", ברם בשביעית דכבר כתבו התוס' במו"ק (י"ג. ד"ה נטייה) "אבל גבי שביעית לא בעינן מלאכת מחשבת", לכאורה אם יזרע אדם זרע בסוף שביעית והסריש הזרע רק בשמינית, לדעת הסוברים להחיוז הוא על ההקדשה, באופן זה יהיה פטור גם אם סו"ס הסריש בשמינית. והסברא בזה הוא דלכאורה יסוד "נתקיימה מחשבתו" שמאלנו בשבת הוא מכא הדין "מלאכת מחשבת" המיוחד שהתחדש בשבת. ואם אין דין "מלאכת מחשבת בשביעית" אין גם דין "נתקיימה מחשבתו" בשביעית ויהיה פטור לכאורה בהסריש בשמינית.

סימן ז'

בדין הפעלת מזגן בשביעית כאשר מימיו מטפטפין

בזיון ההלכה (פ"א ס"ק י"ח) כתב הרב: "גם אין להפעיל מזגן אם עי"ז יטפטפו מימיו במקום שיש בו למחים באופן שאסור להשקותם". וכעבד הדין לפני רבו, לכאורה היה מקום לומר דדין זה תלוי בהזנת ההלכות המוזכרים במשניות שביעית פרק ד' משנה ד' וכו'. דמאלנו שם כמה דרכים בביאור ההיתרים המוזכרים שם כגון המדל זיתים דלכאורה יש בו מלאכת זימור ומ"מ מותר. ויש שפירשו שם (תוס' יו"ט) להיות ומכיון לעלים ולא לזימור, מותר. ולכאורה כוונת התוס' יו"ט לבאר דלא נאמר בשביעית הכלל שכל "דבר שאין מתכוין אסור בפסיק רישא דניחא ליה". ולכאורה לפי שיטה זו יהא מותר להפעיל המזגן אם כוונתו רק לשם קירור הבית ולא לשם השקאת הלמחים. ברם אחרים פירשו שם באופן אחר (ר"ס, אבן האזל, חזו"א ועוד) ולפי דרכם בפירוש המשניות הנ"ל אין מקור להתיר הפעלת המזגן, ונראה שעל כן נקט הרב כאן בפשיטות לאסור (ועיין בהרחבה בענין דבר שאינו מתכוין בשביעית באור יסודי שביעית).

סימן ח'

בבאור מלאכת קולר המוצא ברמב"ם בפרק א'

כתב הרמב"ם (פ"א ה"ב) "אינו לוקה מן התורה אלא על הזריעה או על הזמירה ועל הקצירה או על הבצירה". העיר על כך הרב בדרך אמונה (ס"ק י"ג): "היינו אם קולר לעבודת הקרקע דהיינו לנקות הקרקע שיוכלו לזרוע שם או שצורר לעבודת האילן". כוונת הרב לציין דמלאכות קולר וצורר המוזכרים כאן ברמב"ם פרק א' אין תכליתן קצירה וצמירה לצורך התבואה או הענבים עצמן אלא לשם הכשרת הקרקע והאילן, ורק בפרק ד' הלכה א' הזכיר הרמב"ם הלכה נוספת בקצירה לצורך התבואה. והוא שיטת החזו"א בסימן י"ב אות ז' ויותר בהרחבה בסימן י"ז אות ג' ובשתי המקומות הנ"ל כתב החזו"א דכך מצוה צמירא במו"ק ג'. דאיתא שם "מכדי זמירה בכלל זריעה וצמירה בכלל קצירה למאי הלכתא כתבינהו רחמנא למימרא דאהני תולדות מחייב, אחרניתא לא מחייב".

ברם לא ביאר לנו החזו"א היאך משמע מהסוגיא הנ"ל דקצירה האמורה בתורה היינו עבודת הארץ ולא כהבנה הפשוטה בקצירה, היינו קולר התבואה בשביל התבואה עצמה (וכן בצמירה, צורר הענבים בשביל הענבים). ובעזרת ידידי הרי"ג שליט"א חשבנו בס"ד דכוונת החזו"א הוא דאם משמעות הסוגיא הוא בקצירה בשביל התבואה עצמה וצמירה בשביל הענבים לא מתיישב הלשון "צמירה בכלל קצירה" (וכן לשון "אבות ותולדות"). דבשלמא "זמירה בכלל זריעה" הפירוש דזריעה הוא עיקר אב המלאכה שגורם להצמחת העץ, ושייך לומר דזמירה תולדתו וכלול בו מכיון שעל אף דאינו מתחיל ההצמחה אצל לכה"פ מסייע להצמחה של אילן קיים. ברם "צמירה בכלל קצירה" אינו מובן דסו"ס שניהם אותו מלאכה ממך שקולר התבואה בשביל התבואה וצמירה צורר הענבים בשביל הענבים ומה שייך לומר כאן "בכלל קצירה" דשניהם לכאורה אותו אב מלאכה. על כן למד החזו"א דהקולר המדובר הוא

בקורר לעבודת הארץ כדי לנקות השטח לזריעה וכוונת הגמ' הוא לומר דבורר שהוא לתועלת האילן אמנם אינו ממס עבודת הקרקע בדם הוא דומה לו שהוא לתועלת האילן שימיה גידולים מהקרקע ובזה שייך לומר לשון "בכלל קצירה" דסו"ס אינו ממס הכשרת הקרקע בקורר.

ובאמת המעיין בסוף דברי החזו"א שם יראה כאשר כתב המהלך השני בהבנת הסוגיא הג"ל כתב בזה"ל "אי נמי אגב גררא נקטי' בגמ' ולא דוקא אב ותולדה אלא ר"ל להתורה פירשה הכלל למדינו ללא נילף מילתא ממלתא" ונראה מלשון זה דזה היה עיקר הנקודה שהסתפק בו החזו"א. היינו, איך שייך לומר אב ותולדה בקצירה ובצירה אי איירי שניהם בקצירת הפרי בצביל הפרי דסו"ס שניהם אותו אב ואין כאן אב ותולדה.

ועיין במעדני ארץ להגרשז"א סימן ב' (עמ' י') לכתב "דזה ודאי לא ניתן להאמר דסתם קצירה שהזכיר הרמב"ם בריש פרק א' היינו קורר לעבודת הארץ, דאם כן איך לא כתב שם דהיינו דוקא בכה"ג שמכוין בקצירתו לעבודת הארץ, אלא שעלם העבודה חשובה עבודת קרקע מפני שקורר סו"ס את המחובר לארץ מן הארץ".

ברם, יס' לציין לכשיטת החזו"א בבאור דברי הרמב"ם כן נקטו במקדש דוד ובתורת זרעים [הביאם בספר אור יסודי שביעית] והגר"ז מלצר בקונטרס לאפרושי מאיסורא בסוף מעדני ארץ. ועל אף ששם (בסימן ב') מסיק הגרשז"א (ללא כהחזו"א הג"ל) וכתב דקורר לצורך עבודת האילן אינו אלא איסור דרבנן מ"מ בסימן ג' אות י"א ביאר דברי הרמב"ם באופן אחר ומסקנתו שם היא דאכן גם להרמב"ם קורר לצורך עבודת קרקע אסור מהתורה בדם אינו איסור בפני עצמו אלא כעוד אופן של "קצירה כדרך הקוררים" (והנפק"מ בהגדרה זו עיין בהערה הבאה).

ברם מ"מ במה שביאר הגרשז"א ברמב"ם פרק א' נראה שגשאר בזה בביאורו שכתב בסימן ב' דמלאכת קורר המוזכר בפרק א' כוונת הרמב"ם לקצירה לצורך התבואה עצמה אלא דהגדיר פעולה זו של קצירת התבואה לצורך התבואה כ"מנהג בעלות". ולשיטתו הגדרת האיסור הוא כדלהלן: להראות מנהג בעלות על השדה (וכן דבורר לצבירת הפרי לצורך הפרי) וללא בביאור החזו"א דהכוונה בפרק א' לקצירה לצורך תיקון השדה.

סימן ט'

עוד בענין הגדרת המלככות המוצאים ברמב"ם בפרק א'

על אף לשון הרמב"ם כאן דמהתורה חייבים על זמירה זריעה קצירה וצליה מבאר כאן הרב דלא כל פעולה הנראית כקצירה וצליה זמירה וצליה אכן כולל באיסור שדבר זו כאן הרמב"ם. וביאר הרב דבקצירה וצליה בעינן לערך הקרקע. ולפי"ז לכאורה רק קצירה לערך ניקוי חייב ולעורך הפרי או התבואה אם קצר אינו חייב מהתורה, וכן בצליה חייב רק בצליה לערך האילן היינו שהפירות מכבידים אבל בוצר לערך הפרי אינו חייב מהתורה. אבל בצאור ההלכה כאן ד"ה אינו לוקה, הוסיף הרב דכל צליה שהוא כדרך הבוראים גם כן חייב מהתורה "והלואו כולל ב' דברים", היינו דגם קצירה לערך התבואה וצליה לערך הפרי גם כן חייב אלא שהוא לאו נפרד והזכיר הרמב"ם לאו זה בפרק ד' הלכה א'.

ולהשלים הרשימה בה התחיל הרב של מלככות שחייבים עליהם מהתורה ואלו שאינם מן התורה, יש להוסיף דגם בזריעה דעת החזו"א (סימן י"ז אות כ') הוא דזריעה על ידי הכנסת זרע של אילן באדמה אינו זורע מהתורה (והוכיח כן מירושלמי פאה פרק א' הלכה ד' "זרעי אילן אינן קרוין זרעים") ונמצא דזריעה שחייבין עליה מהתורה הוא רק בזריעת גרעינים של תבואה. וכן לגבי זמירה כתב הרב בס"ק הבא "ואין כוונת רבינו דגם זמירה שייך בשאר אילנות" היינו דזמירה חייב רק בגפן ולא בשאר אילנות. אמנם עיין בתוס' יו"ט שביעית פרק ד' משנה ד' בדעת הרמב"ם דזומר כולל זמירת שאר האילנות. ועיין עוד במשנה ראשונה שביעית פרק ד' משנה י' "המזנב בגפנים" דכתב: "דקנים לאו אילן נינהו ולא שייך בהו זמירה" ונראה מלשונו זה, דאילו קנים היה אילן, היה זו איסור זמירה וכהתוס' יו"ט הג"ל. וכן מלאנו באור שמח על דברי הרמב"ם לקמן פרק א' הלכה ט"ו "ומותר למרס באורז בשביעית אבל לא יכסח" וביאר שם האור שמח דהטעם לחילוק

הרמז"ס בין "למרס" לבין "כיסוח" הוא מקום ד"למרס" הוא השקיייה והוא רק תולדה ואיסורו מדרבנן והקילו בו רבנן במקום הפסד ו"כיסוח" הוא מלאכת זומר מהתורה ובזה לא הקילו. ולפי"ז נראה פשוט לנקט האור שמח דזומר שייך בשאר אילנות מהתורה. והרב ציין דברי אור שמח אלו בציון ההלכה שם אות רמ"ד.

סימן י'

בבאור דברי הרמז"ס דהלואו כולל ב' דברים

בבאור ההלכה (פ"א ה"ב) בד"ה "אינו לוקה מה"ת" כתב הרב: "ולכן כ' רבנו לקמן ריש פרק ד' דהלואו כולל ב' דברים ו"ע מנ"ל לחז"ל לכלול ב' הדברים בפסוק זה". כוונת הרב לדברי הרמז"ס "ואם קצר כדרך הקולרים לוקה כגון שקצר כל השדה והעמיד כרי ודש בבקר או שקצר לעבודת הארץ כמו שבארנו". והבין הרב לכוונת הרמז"ס דיש שתי איסורים נפרדים האחד קצירה כ"דרך הקולרים" ואיסור נוסף אם קוצר לצורך "עבודת הארץ" (כביאורו של הרב בדרך אמונה ס"ק י"ג). לכן, חיפש הרב כאן מקור לשתי איסורי קצירה אלו בשביעית ומיישב דזהו מלשון "נזירך" המוזכר בפסוק, ומכאן דיש איסור "שלא תבאור בתורת שלך" (היינו כדרך הקולרים).

ברם בלשון הרמז"ס שם (ריש פרק ד') יש מקום לבאר לכוונתו דיש שתי דוגמאות ל"קוצר כדרך הקולרים" האחד "כגון שקצר כל השדה והעמיד כרי ודש בבקר", והשני כאשר קוצר ל"עבודת הארץ" אבל שניהם ממקור אחד, דזהו "דרך הקולרים". ומלאנו הבנה זו בדברי הרמז"ס במעדני ארץ סימן י"ג אות י"א, והסיק מזה שם הגרש"ז"א, דמותר לישראל לעבוד בשדה נכרים גם בקצירה שהוא לעבודת הארץ, דהרי כל יסוד האיסור הוא מקום דסוג קצירה כזו הוא "כדרך הקולרים" היינו כ"דרך בעלים" וממילא בשדה נכרים דאין היהודי בעלים שם, לא נאמר האיסור.

ומוצן שלפי הצנת הרב כאן בצאור ההלכה, אין מקום לקולא זו מכיון דקואר
 ל"עבודת הארץ" הוא איסור נפרד ואינו קשור ל"כדרך הקוארים" וממילא
 האיסור קיים גם בשדה נכרים דסו"ס קואר "לעבודת הארץ". והמעין בספר
 החינוך (מאור ש"ח) יראה דכתב לשון הרמב"ם כמעט מלה במלה דיני
 המאור שם: "ובלצד שלא יקאר כדרך הקוארים בכל שאר שנים שקוארים כל
 השדה ומעמידין כרי ודשין בצקר אלל הדין הוא מדאורייתא לקאר מעט
 מעט ולחצוט ולאוכל" והשמיט שם החינוך המשך דברי הרמב"ם "או שקאר
 לעבודת הארץ". והרי ידוע דדרכו של החינוך הוא לנקוט בד"כ כהרמב"ם
 ומדוע השמיט פרט חשוב זה דיך עוד אופן לעבור על קצירה דאורייתא.
 ולכאורה להצנת הרב בצאור ההלכה כאן (וכן ראינו דהלך כדרך זו גם הגר"ז
 מלאר במכתב בסוף קונטרס "לאפרושי מאיסורא" המודפס בסוף "מעדני
 ארץ") יך ליישב, דהרמב"ם כאן כתב דיך אופן אחר להתחייב על "קואר"
 בשביעית והוא כאשר קואר "לעבודת הארץ" ברם זהו חיוב נפרד (כהצנת
 הרב) ואינו כלול בחיוב קואר של "כדרך הקוארים".

ויבאר לפי זה דהחינוך כאן רק בא לכתוב החיוב של כדרך הקוארים והחיוב
 הנפרד כבר כתב במאור פ"ד בעיקר עבודות הארץ בשביעית. ברם לפי דרכו
 של הגר"ז לא במעדני ארץ דחיוב קצירה של "עבודת הארץ" הוא כסניף
 לאיסור הכללי של "כדרך הקוארים" יוקשה מדוע לא הביא החינוך דין זה
 כאשר הביא דברי הרמב"ם על דין הקצירה של "כדרך הקוארים".

ובעיקר קושית הרב כאן, מהיכן למד הרמב"ם ד"הלואו כולל ב' דברים" עיין
 בספר אור יסודי שביעית (עמ' ש"ד) דמיישב שיטת הרמב"ם בזה ע"פ
 דבריו בפירוש המשנה (פרק ח' משנה ו') ובספר המאורות (ל"ת רכ"ב): "ואת
 ענבי נזירך לא תצור וכו' וידוע שאינו רואה בפסוק זה לאסור לגמרי את
 הצצירה שהרי התירו אכילתן באמרו והיתה שבת הארץ לכם לאכלה, אבל
 ר"ל שלא יתעסק בפירות שביעית כדרך שמתעסק בשאר שנים" והוכיח שם
 בספר הג"ל מלשוננו זה של הרמב"ם דלולא הפסוק המתיר לאכול פירות
 שביעית היינו אומרים לאסור לקאר כלל. ומכאן למד הרמב"ם דכל קצירה
 שאינו לצורך אכילה אלל לצורך אחר כגון להשביח הארץ וכד' עובר בזה על
 לא תקאר (דכל קצירה שאינה לאכילה חוזר דינו לדין היסודי דקצירה אסורה
 לגמרי). ומיושב בזה קושית הרב מהיכן למד הרמב"ם דהלואו כולל ב' דברים.

סימן י"א

בדין החופר לאורך בור

כתב הרמב"ם (פ"א ה"ד) "כיצד החופר או החורש לצורך הקרקע". העיר על כך הרב בדרך אמונה (ס"ק כ"ד): "לצורך הקרקע: קאי גם על חופר וגם על חורש לדוקא לצורך הקרקע אסור אבל החופר לצורך צור מותר גם מדרבנן כדלקמן סוף פרק ב'". והוא דרשה בתורת כהנים ריש פרשת בהר "ושבתה הארץ יכול מלחפור בורות שיחין ומערות ומלתקן את המקוואות ת"ל שדך לא תזרע וכרמך לא תזמור".

ועיין במלבי"ם שם בדיוק לשון הפסוק "וכן ממ"ץ כאן שדך לא תזרע ולא
אמר לא תזרע שדך וגם שסם שדך מיותר מבואר שעיקר הקפידא על מלאכת
השדה ופעל תזרע בא רק לדוגמא לאסור כל מלאכה הדומה לזריעה" (וכונתו
לכאורה לחפירת הצור לשם הצור ולא כדי להכשיר השדה לזריעה וכד' אינו
מלאכת שדה). ובמו"ק ד': שאלה הגמ' על דברי רבי אלעזר בן עזריה במשנה
דאין עושין אמה מתחלה במועד ובסביעית דבשלמא במועד משום דקא טרח
אלא סביעית מאי טעמא ותיראו רבי זירא ורבי אבא בר ממל וחד אמר מפני
שמכשיר אגפיה לזריעה.

ובציחור תירוך זה כתבו התוס' (ד"ה "מפני"): "אי נמי חשיב ליה עבודת קרקע ממס אע"פ שאינו מתכווין לכך מיהו מלאכה היא ואע"ג דאמר ר' שמעון דבר שאין מתכוון מותר הא אמרינן מודה רבי שמעון בפסיק רישא ולא ימות". ולכאורה דברי תוס' אלו סותרים ממס הדרכה בתורת כהנים דלחפור צור מותר בצביעית מכיון שאינו מכוון לעבודת קרקע והכשרת הקדה אלא לצורך צור. והיה נראה לאמר דדברי התוס' הג"ל הם אליבא דרבי אלעזר בו עזריה ברם אליבא דרבנן במשנה שם (וכך נפסק להלכה) בצביעית מותר לעשות אמה בתחילה ורק במועד אסור. ולפי"ז יתכן לאמר דבזה גופא חלקו רבנן ורבי אלעזר בן עזריה האם דורשים כדרכת התורת כהנים אן לא.

אלא דעיין שם בסוף דברי התוס' הג"ל דכתבו: "ורבנן סברי כיון דעל ידי שינוי עמיד לה לאו מלאכה היא ומותר ללא שמייה חרישה". ולדרכינו אין אורח בזה אלא שרבנן חלקו שכלל מתכוין אין איסור מכח הדרישה הג"ל. לכן נראה ברור דתוס' לא הבינו במח' ראב"ע ורבנן כדרכינו ושם קשה כנ"ל.

ושמעתי מירידי הרי"ג שליט"א ליישב בזה דבאמת המעיין בתוס' יראה דאין כוונתו כלפי הפסיק רישא של חפירת הבור דבזה פשוט דיך דרישה דמותר מהתורה כהנים וכל הנידון בתוס' זהו רק כלפי הפסיק רישא שיך בהכשרת האגפים לזריעה דסו"ס מכין הקרקע סביב הבור לזריעה ועל זה אין דרישה בתורה כהנים להחיר ועל זה כתבו התוס' "דחשיב עבודת קרקע אע"פ שאינו מתכוין". ולהג"ל, אם כנים הדברים להלכה הגם דהחופר בור מותר כמו שכתב כאן הרב, ברם יך להניח העפר המוליא בעת חפירת הבור במקום שאינו ראוי לזריעה גם אם אינו מתכוין לזריעה, ואם נפסק להלכה כרבנן יך לדון מה יחשב שינוי (כדברי התוס' הג"ל) בעת שפיכת העפר. ויך שהעירו דיתכן דכל דברי התוס' הג"ל הרי הם לכלל בסוגיא דסדרת ראב"ע הוא משום דמכשיר אגפיה לזריעה ברם לכלל בסוגיא דסדרת ראב"ע הוא משום נראה כעודר ל"ל דלרבנן החולקים על ראב"ע אין עשיית אמה דומה כלל לעודר (כסדרת הגמ' שם למ"ד מכשיר אמאי לא סבר כמ"ד נראה כעודר). ואם ננקוט ככלל זה בסוגיא אין אורח כלל בשינוי ואריך עדיין בירור.

סימן י"ב

בדין סיקול וניקוי פסולת מהחצר

כתב הרמב"ם (פ"א ה"ד) "כילד החופר או החורץ לאורך הקרקע או המסקל או המזבל וכיוצא בהן משאר עבודת הארץ". העיר על כך הרב בדרך אמונה (ס"ק כ"ה): "או המסקל: שמוציא האבנים מהשדה". ולענין סיקול וניקוי פסולת מהחצר שאינו עומד לזריעה ראה הכרעת הרב לקמן בבאור ההלכה פרק א' סימן ט"ז ד"ה מלקט (בסופו): "ונראה דבחצר שאין עומד כלל לזריעה אלא להשתמשות אין בו ג"כ איסור מסקל וכו'". והוכחת הרב שם הוא מדברי הירושלמי ריש פרק ד': "התקינו שיהו מביאין מן הקרוב ומן המלוי". ופירש במשנה ראשונה – "מן הבית ומן החצר" [פירוש: מותר להביא עצים להסקה רק מהעצים המונחים בבית או בחצר אבל מהשדה אסור להביא עצים משום תיקון השדה לזריעה] ומבואר דמן החצר אין איסור מסקל כיון שאין עומד לזריעה.

ועיין עוד מנחת שלמה סימן נ"א אות י' דהגרשז"א הוכיח היתר זה מדין אחר בירושלמי והוא מהדין (פרק ד' הלכה א') דמותר ללקט העצים הגסים ולתת לבהמה או לכירה ולא מיחזי כמסקל, לפי שבהמתו מוכחת עליו. וכתב הגרשז"א: "ה"נ כיון שהיא סמוכה לבית כו"ע ידעי שדרך כל אדם לנקות את כל הסמוך לביתו משום נקיותא אף שלא לאורך זריעה וכל כי האי הוא שפיר היכרא". וסיים שם הגרשז"א "ול"ע" (יש לציין דהירושלמי שהביא הגרשז"א נפסק להלכה ברמב"ם כאן פרק א' הלכה י"ז ויתכן דלכן העדיף הגרשז"א להוכיח מדין זה בירושלמי ולא מהדין שהביא הרב לגבי "הקרוב והמלוי", דהרי לנו הראשונים האם דין זה בירושלמי של "הקרוב והמלוי" נפסק להלכה והרב הביא הסיטות בזה בציון ההלכה אות רנ"ב כאן בפירקין). ומ"מ הגרשז"א סיים שם "ול"ע", ברם הרב הכריע בפשיטות להתיר בזה.

ברם במשפטי ארץ (מהד' ירוקה) פרק ו' הלכה ג' הערה 6 הביא בשם הגריש"א [ביחס להוכחת הגרשז"א מהירושלמי (והרמב"ם) ממלקט לבהמה] שמה שרגילים בכל שנה לאסוף פסולת לשם נקיון, אין זה הוכחה מספקת

שאין כוונתו גם להכשרת הקרקע או לתועלת הצמחים, ומותר רק עאים ואצנים שמשתמש בהם ורואים שמשתמש בהם". ונראה פשוט כוונת הגריס"א דבמלקט לבהמה ניכר ההוכחה בעין, דכפועל מאכיל הבהמה עם העאים שלקט ועל כן אין איסור משום תיקון השדה דניכר דהליקוט הוא לצורך אחר דרם במלקט לנקיון לא רואים בעין שמשתמש עם העאים שלקט לצורך אחר מלבד תיקון השדה, אלא שתולים שעושה זאת לנקיון אצל אין הצורך האחר עומד כאן בפנינו (ויתכן לאמר דבזה גופא הסתפק הגרשז"א ולכן נשאר בל"ע).

יציין כי הגריס"א שם לא התייחס להוכחת הרב מדין ד"קרוצ ומאוי" ויתכן כנ"ל דדין זה לא הוצא דרמב"ם ותלוי במח' ראשונים כפי שהביא הרב ציון ההלכה ויתכן דלכן לא ראה הגריס"א לתלות קולא על סמך הדין זה בירושלמי. דרם דעת הרב להוכיח מדין זה בירושלמי נראה ברור שהוא משום דעל אף שהרמב"ם לא הביא דין זה, יתכן לומר דזהו משום דדין זה הוא חומרא שהחמירו בירושלמי. ועינינו דאחרי התקנה שהתקינו לאסור ללקט בשדה שלו והתירו בשדה חבירו (עיין לשון הרמב"ם הלכה ט"ז בפירקין), בירושלמי הוסיפו עוד חומרא דרק בבית ובחצר מותר ללקט, ובשדה (גם שלו) אסור ללקט. וחומרא זו לא נקט הרמב"ם להלכה משום שלמד בירושלמי דאינו למסקנא, כפי שהביא הרב ציון ההלכה הנ"ל. דרם סבר הרב על דרך קל וחומר, דאם החמירו בירושלמי לאסור כל ליקוט בשדה ומ"מ התירו בבית ובחצר, נראה ברור דבבית ובחצר ודאי אין איסור "כיון דאינו עומד לזריעה" (כלשון הרב לעיל). ולפי"ז כ"ע מדוע הגרשז"א לא הוכיח מדין זה ונשאר בל"ע, ומדוע הגריס"א נקט להחמיר ולאסור ליקוט פסולת בבית ובחצר.

סימן י"ג

בדין הרכבת דקלים

כתב הרמב"ם (פ"א ה"ד) "וכן המצריך או המרכיב או הנוטע וכיוצא בהן מעבודת האילנות מכין אותו מכת מרדות". העיר על כך הרב דרך אמונה (ס"ק כ"ח): "או המרכיב: ואפי' דקל שרובן ראוין בלא הרכבה אפ"ה אסור להרכיב". ואין הרב צליון ההלכה דמקורו בירושלמי שביעית פ"ד ה"ד. והמעין שם יראה כמה וכמה דרכים בצאור דברי הירושלמי שם. ולשון הירושלמי בהלכה הג"ל הוא כדלהלן: "אין מרכיבין דקלים מפני שהיא עבודה שלא תאמר הואיל וחזי רובה". דברי הירושלמי ז"ב, דהרי הרכבה אסורה בכל אילן ומדוע ציין הירושלמי דוקא דקלים? ועוד ז"ב מה היה ההו"א "הואיל וחזי רובה"?

ועיין בפנ"מ ובמהר"א פולדא שם. ונראה דפירשן ד"רובא" הכוונה על הדקל, היינו, שברובו כבר גדל גם מצלי ההרכבה ולכן היה לו שיהיה מותר (בפנ"מ הוסיף "ולא ניכרת ההרכבה") וקמ"ל מכיון שסו"ס הוא עבודה (היינו עבודה קבועה וחשובה) אסור. והגר"א שם ביאר דההו"א היה משום שרוב הדקלים צעינן הרכבה ואולי מלד הפסד יהיה מותר. ולפי"ז יתכן דהקמ"ל הוא משום ללא כל פעולה מותרת בשביעית משום הפסד וכבר ביאר החזו"א יסוד זה (מכתב ח' בסוף דרך אמונה – שביעית).

ובחזו"א ביאר (במכתב הג"ל וכן בספרו פרק י"ט אות כ') דבאמת לא היה הו"א כלל שיהיה מותר ומה שהירושלמי קבע הלכה מיוחדת לאסור הרכבת דקלים הוא משום שהדבר היה פרוץ אצל ההמון "ורוב התיירו" ועל כן בא הירושלמי לכתוב שהדבר אסור (ויש לעיין איך מיישב החזו"א בזה לשון הירושלמי "שרובן ראוין בלא הרכבה"). אצל הרב כאן וכן בביאורו על הירושלמי לא פירש ככל הג"ל אלא ביאורו דההו"א היה משום שרוב הדקלים לא צעינן הרכבה והיה לו לאמר דההרכבה ממילא לא נכרכת כל כך, והראיה דרוב הדקלים קיימים בלא הרכבה, וקמ"ל לאסור. ולפי הבנת הרב בירושלמי יש ללמוד הלכה למעשה דגם הרכבה שאינה נכרכת לגידול האילן גם כן אסורה. והרב כאן לא הביא כאן את ביאורו של החזו"א בירושלמי, כדרכו בכל מקום.

סימן י"ד

בשיטת ר"ת דנטיעה אסורה מדרבנן

כתב הרב בצאור ההלכה (פ"א ד"ה "או הנוטע"): "כתב הר"ף ז"ל בשם ר"ת לאיסור נטיעה בשביעית אינו אלא מדרבנן". והרב הביא לקמן בצאור ההלכה פרק א' הלכה ט' ד"ה "ועושין עוגיות לגפנים" ראה דלא כר"ת, מדרשת חז"ל "מה זריעה מיוחדת עבודה שבשדה ובכרם". וכתב הרב בסוגריים "דנטיעה בכרם הוא בכלל זריעה בשדה ומכאן משמע דנטיעה לאוריתא". וכוונת הרב מדרשה זו רואים שייך מלאכת זריעה בכרם מהתורה, ופשוט דזריעה בכרם הוא על ידי מעשה נטיעה, ומכאן שדנטיעה מדאורייתא.

אלא שיש לדון מדוע פשוט הדבר ללא שייך היכי תמצא אחרת לזריעה בכרם מלבד נטיעה, ומדוע לא נפרש כפשוטו שזרע גרעיני ענבים בקרקע הכרם ולזריעה זו התכוונה הדרשה הנ"ל?

ובדקנו אצל העוסקים בגידול כרמים ונתברר דע"פ רוב מעדיפים מגדלי הגפנים לטעת ייחורי גפנים קיימים מאשר להתחיל את גידול הכרם ע"י זריעת זרעי ענבים בקרקע. וזאת משום שחלק מהמעלות המיוחדות (טעם מיוחד או כזע מיוחד) של הגפן המסוים שמצקשים להעתיקו לכרם החדש, נחלשים כאשר משתמשים רק עם הזרעים עצמם. מאידך, כאשר משתמשים עם ייחורי גפנים מהכרם ישן ונוטעים אותם בכרם החדש, אזי המעלות שהיו בכרם המקורי עוזרים לכרם החדש. לכן על אף שבמציאות שייך לזרוע זרעי גפנים בקרקע הכרם, מ"מ אין זה מצוי כמעט ולכן למד הרב דדרך זריעת כרמים הוא על ידי נטיעה, וזהו כוונת הפסוק ודרשת חז"ל בדבר "זריעה בכרם". ועוד יתכן דהלך הרב בדרכו של החזו"א דנתינת זרע באדמה בכל האילנות אינו זריעה כלל וע"כ דהדרשה איירי בדנטיעת כרמים.

סימן ט"ו

בביאור דין זיהום נטיעות

כתב הרמב"ם (פ"א ה"ה) "ולא יסוד את הנטיעות בדבר שיש לו זוהמא כדי שלא יאכל אותו העוף כשהוא רך". והעיר על כך הרב דרך אמונה (ס"ק מ"ב): "אע"ג שהוא אוקמי אילנא אפשר דגזרינן אטו זיהום דאצרוי אילנא". ואין הרב בציון ההלכה דאלו דברי החזו"א סימן י"ז ס"ק י"ט. והמעין שם יראה דביאור זה חידש החזו"א כדי ליישב קושיא על הרמב"ם אשר הביאו כבר הלחם משנה הלכות שביטת יו"ט פ"ח הלכה י': "ועוד תימא דבגמרא (כוונתו לעבודה זרה נ'): (הקשו שם בשביעית זיהום אציהום (היינו ברייתא אחת אוסרת זיהום בשביעית וברייתא אחת מתירה זיהום בשביעית) ותיירו תרי זיהומי הו, חד לאוקמי אילני ושרי וחד לאצרוי אילני ואסיר. ורבו ז"ל בפ"א מהלכות שמיטה ויבול כתב סתם ולא יסוד את הנטיעות בדבר שיש לו זוהמא דהיינו זיהום וכו' וא"כ היה לו לחלק בין תרי זיהומי ולומר דאם להצרות האילן אסור ואם לאוקמי האילן שרי וכו'. מיהו לזה יש לומר דרבינו ז"ל סבירא ליה דפליגי תנאי בירושלמי דלא מפליג בין תרי זיהומי וכו' והוא ז"ל פסק כתנא דמתניתין דאמר אין מזהמין בשביעית וכו' והטעם דס"ל כירושלמי משום דגמ' דידן לא אמר תירוצא דתרי זיהומי בלשון ודאי אלא בדבר דילמא וכיון דהירושלמי אמר תנאי היא (היינו יש בדיון זה מח' תנאים) בדבר ודאי אין ספק גמ' דידן מוסיף מידי ודאי דהירושלמי עכ"ל הלח"מ.

אלא דעדיין היה קשה לחזו"א ולעוד אחרונים (הרידב"ז והמקדש דוד) דאם אכן יש מציאות של זיהומי שהוא לאוקמי אילנא מדוע לא התיר זאת הירושלמי. וביותר דהרמב"ם עצמו נוקט להלכה ההיתר של לאוקמי אילנא כמבואר שביעית פרק א' הלכה ז' דכתב "אם להצרות את האילן אסור ואם לסתום הפלימים מותר"? ועל זה כתב החזו"א חידושו הג"ל בכדי ליישב דהירושלמי גזר לאוקמי אילנא אטו לאצרוי. ולכאורה הביאור בזה הוא, דזה

פשוט לגם הירושלמי סבר ההיתר של לאוקמי ברם כאשר ישנם שתי פעולות זהות ואחד הוא לאוקמי והאחר לאצרוי, הירושלמי אוסר את שניהם משום גזירה, וכן פסק הרמב"ם. ברם כאשר יש פעולה שהוא לאוקמי ואין פעולה זהה שהוא לאצרוי, ודאי שהפעולה שהוא לאוקמי מותר וכן פסק הרמב"ם בסוף הלכה ז'.

ברם הרדב"ז בפירושו על פאת השולחן בהלכה זו ביאר דברי הירושלמי באופן אחר. והוא, שהירושלמי סבר דכל ההיתר של לאוקמי הוא רק כאשר הנזק המדובר הוא נזק חריג לטבע ברם כאשר הנזק המדובר הוא נזק רגיל בכל האילנות מסוג זה, בזה לא התירו חז"ל לאוקמי. ולפי"ז ביאר הרדב"ז היתר הרמב"ם בהלכה ז' "כלסתום פלימים" דהם בקעים שמתהווים לפתע וחושפים השורשים ולריך לכסותם. ברם, זיהומי כדי להרחיק התולעים, זהו דבר טבעי ולפי הירושלמי (וכן פסק הרמב"ם) בזה לא התירו חז"ל לאוקמי. ועיין שם הערתו של ה"חזון נחום" [אחיו של הרב מטשעצין זצ"ל] על הרדב"ז הג"ל, דהרי מלאנו בחז"ל שהתירו "סוקרין את האילן", וכן פסק הרמב"ם, הגם לזהו היזק טבעי שהאילן משיר פירותיו. ועיין שם תירוץ הרדב"ז על קושיא זו דדין "סוקרין את האילן" הרי הוא רק ענין סגולי – שיתפללו עליו, ולכן התירו, ואין ללמוד מזה לפעולות אחרות. ובמקדש דוד ביאר עוד באופן אחר דברי הרמב"ם ותמלית דבריו הם דלהלן: דהיתר לאוקמי אינו שייך בפעולה הנחשבת למלאכה גמורה בשביעית, ומלאכה גמורה הוא פעולה שעושה באילן זה בתמידות בכל שנה. אבל בפעולות שעושין מדי פעם אבל אינו עבודה קבועה באילן, כגון זה שייך היתר של לאוקמי.

ולפי"ז ביאר המקדש דוד לזיהום תולעים זהו עבודה קבועה בכל אילן בכל שנה ועל כן אסור, וסתימת פלימים הוא אינו בתמידות, ועל כן התיר זה הרמב"ם (וסברא זו הביאו הרב צביאור ההלכה ד"ה "ולא יאצק" בסוגריים מרובעות בשם החזו"א בספר זיו הים). ולכאורה יש נפק"מ להלכה בין כל התירואים הג"ל צביאור דברי הרמב"ם בכדי לקבוע היום הלכה למעשה מתי יתכן להתיר פעולות בשביעית משום ההיתר של לאוקמי.

סימן ט"ז

בשיעור נקב קטן בעליץ שאינו נקוב

כתב הרב בדרך אמונה (ס"ק נ"ו): "והנה בירושלמי מסופק אם הזורע תחת הגג חייב בשיעית כנ"ל סק"ט ודוקא באופן שהבית מפריע לגידולו אבל אם עשה לו בית באופן שזה לטובתו ודאי נוהג בו שביעית. ודעת הפלאת השולחן שיש להקל בספק הירושלמי שאין בזה גם איסור דרבנן ואין דבריו ז"ל מוכרעין ואין להקל בזה, מיהו בעליץ שאינו נקוב ועומד תחת תקרת הבית, המיקל יש לו על מי לסמוך להוי ספק ספיקא וכו'". ובהמשך דבריו שם כתב הרב באותו הנידון דבזורע תחת הגג בעליץ שאינו נקוב דהימקל יש לו על מי לסמוך, הוסיף בזה הרב: "וכל שכן בעומד על רכפה של אבן שאין יונה מן הארץ ואפילו יש לו נקב קטן להוציא מים לא חשיב נקב ובלבד שלא כשורש קטן והוא פחות מכזית ואין אנו בקיאים בו בדיוק ויעשו רק כפי הולאת משקין בריוח." ובליון ההלכה (ס"ק ק"ז) הוסיף הרב דברים בענין השיעור בזה: "ובתה"ש בשם מו"ח שליט"א כ' שאם הנקב פחות ממילימטר חשוב כאינו נקוב ויותר מזה חשוב כנקוב".

ובאמת בענין גודל הנקב להחשב כנקוב הוא סבוך ביותר ורבו בזה השיעורים. בספר משפטי ארץ (מהדורה ירוקה) פרק ז' הערה 24 האריך בגדרו של שיעור "כדי שורש קטן" המובא בחז"ל בענין עליץ נקוב (שבת כ"ה:). וכן בפסקי ההלכות שם אכן הביאו שיעור זה המוזכר כאן בשם הגריש"א שהוא לחומרא – מילימטר, ברם במהדורה החדשה (מהדורה כחולה) השמיטה וכתבו רק בלשון זה "עליץ שיש בו נקב קטן יש להחמיר כנקוב". ובספר משמרת השיעית להגרמ"מ קארפ עמ' מ"א הערה 15 הביא בשם החזו"א השיעור של שתי ס"מ (הפרש ניכר משיעור מילימטר) וכנראה כוונתו לעדות אדם אחד המובאת במשפטי ארץ על ערלה פרק ג' בשם מרן הסטייפלר ז"ל. אך הסטייפלר היסס לקבוע הלכה על פי עדות זו, ועיי"ש.

עוד נראה מדברי הסטייפלר הג"ל דשיעור זה אמרו החזו"א לאותו אדם בענין ערלה ולא לגבי שביעית ויתכן דלגבי שביעית דיך בזה נפק"מ גדולה לקולא (שע"ד שתי ס"מ נחשב כאינו נקוב) בזה אולי היה מחמיר יותר החזו"א. אך בפסקי ההלכות בספר משמרת השביעית הביא כדלהלן: "נקב להוציא עודפי המים ברווח אינו נקוב" וזהו בעלם לשון החזו"א בסימן כ"ב אות א'. ולכאורה הנקבים המלויים להוציא עודפי המים בעלימים הם יותר מקוטר מילימטר אחד. ועיין עוד בביאור השיעור נקב באור יסודי שביעית (עמ' ר"ט) וגם שם סתם כשיעור הג"ל בשם החזו"א.

סימן י"ז

בענין הזרע בעליץ המחזיק מ' סאה

בהמשך לנידון הג"ל בדבר זריעה בעליץ שאינו נקוב (דיך מקילים בזרע תחת תקרת הבית) כתב הרב ציון ההלכה (ס"ק ק"י) בזה"ל: "ושמענו בשם מרן זצ"ל שעליץ שמחזיק מ' סאה דינו כהרקע ולא כעליץ". ומלאנו בזה דין ודברים בדברי פוסקי זמננו ועוד מספר הערות וכדלהלן:

א. עיין הוראות הגריש"א בענין ההיתר לגדל גידולים בחממות בסוף ספר משפטי ארץ ללא ציין שם הגריש"א דעינן עליץ פחות ממ' סאה. וביותר, דהגריש"א במכתב בסוף ספר משפטי ארץ להגר"ח קרלנשטיין זצ"ל הביא היסוד הג"ל דעליץ יותר ממ' סאה נדון כהרקע בשם האגלי טל ונראה שם שהסכים עמו ומ"מ לא כתב הגריש"א תנאי זה בהוראות הג"ל. יש לציין עוד דבמשפטי ארץ (מהד' ירוקה) פרק ז הערה 25 הביא הוראה זו של החזו"א שמלאוהו "במחברתו של הרב משה פלס רבה של נתיבה".

ב. בס"ק זה ציון ההלכה, בתחילתו, הביא הרב קולת החזו"א בגידולי מים בצריכות דהוי כעליץ שאינו נקוב. ויש לדון האם גם בזה החמיר החזו"א שלא

יהיו הזריכות יותר ממ' סאה – זהו דבר שקשה במלאות להזריכות יס' זהם יותר ממ' סאה ואולי יס' לחלק בין עציץ מלא מים לעציץ מלא עפר.

ג. לכאורה נראה מקור לדברי החזו"א לחילוק בין עציץ יותר ממ' סאה מדברי הרא"ש בתשובה כלל ב' דמשמע שם דעל אף דהזורע בעציץ שאינו נקוב אינו חייב בתרו"מ ברם הזורע בגג חייב בתרו"מ. ובמשפטי ארץ פרק ז' הערה 24 ליינו עוד לחזו"א עוקצין סימן ד' אות ד' דביאר דברי הרא"ש דהזורע במקום קבוע הרי הוא קבוע בשדה. והביאור לכאורה משום ששם קבוע ואינו מטלטל בפני עצמו, כגג, אינו נידון כעציץ אלא נידון כהרקע הארץ ודרך זריעה ממך וחלים בו כל דיני הארץ. ונראה דהחזו"א למד מזה דמכיון דכלי מ' סאה אינו מטלטל מלא וריקן ממילא דינו כמקום קבוע ונידון כגג שהזכירו הרא"ש הג"ל. ולכאורה היה מקום להסתפק בזה דיתכן דדין אינו מטלטל מלא וריקן זהו דין הנאמר בהגדרת שם כלי, דכלי שאינו מטלטל חסר לו בשם כלי. ברם כאן בשביעית (ובתרו"מ) אין הגדון כאן אי הוי הגג שם כלי אי לא, אלא הגדון הוא אי הוי כהרקע ובזה חידש הרא"ש דזריעה במקום קבוע כגג על בית הקבוע כהרקע – קביעותו מגדירו כהרקע – או שדה. אבל אין זה משום דהקביעות הפקיע ממנו שם כלי וכל דבר שאינו כלי מטלטל הוי קרקע אלא קביעותו המיוחדת של גג הוא המחשיבו כהרקע. ולפי"ז יתכן דגם הרא"ש יסבור דרק הזורע בגג חייב בתרו"מ ברם הזורע בעציץ שאינו נקוב יותר ממ' סאה יתכן דפטור דסו"ס אינו מחובר לקרקע ולכדי קביעות של גג עוד לא הגיע.

אלא דכבר הזכרנו לעיל דלסברת החזו"א נראה דהסכימו האגלי טל והגריש"א במכתב הנ"ל (הגם שבהוראות, הגריש"א לא הזכיר תנאי זה) ול"ב. ובמכתב הגריש"א הנ"ל הביא הבנה אחרת בשיטת הרא"ש הנ"ל דכוונת הראש לחייב תרו"מ על גג הוא משום דהחיבור לקרקע ע"י הצנן היא הגורמת להמשכת היניקה מהקרקע למטה מתחת לבית עד לכרם שבגג, ואין שם לחיי אדם דסבר כן בדעת הרא"ש ועיין שם שדחה הבנה זו (ברם פשוט דלפי הבנה זו ברא"ש אין מכאן מקור לחידושו של החזו"א לענין עציץ שאינו נקוב שגודלו יותר ממ' סאה).

סימן י"ח

בדין פריית זרעים

כתב הרמב"ם (פ"א ה"ו) "שורין את הזרעים בשביעית כדי לזרען במונאי שביעית". והעיר על כך הרב בדרך אמונה (ס"ק נ"ט): "כדי לזרען למונאי שביעית. דכדי לזרען בשביעית בודאי אסור". והרב בס"ק הקודם (נ"ח) ביאר ד"שורין" מותר בשביעית היות ואין זה עבדות קרקע ובשביעית אין אסור אלא עבדות קרקע. ול"ב במה שכתב הרב כאן "דכדי לזרען בשביעית ודאי אסור", לאיזה איסור כוונת הרב, ללכאורה ה"שורין" עלמו אינו עבדות קרקע כנ"ל.

ואולי כוונת הרב לאחר שזרע בשביעית יכטרף גם מעשה זה לאיסור. ובאמת מלאנו יסוד דומה שהביא הרב בשם החזו"א לעיל בס"ק נ"ו "ועוד כשמסיר התקרה נמלא שפעה איסור למפרע דהוי כזרע ע"מ להסיר וזו זריעה גמורה" (אע"פ שבשעת הזריעה זרע בבית, מ"מ למד הרב לאחר ההסרה הרי המעשה הקודם נחשב זריעה גמורה, ולפי"ז יתכן לזו ככונת הרב כאן לאחר שזרע הזרעים שפעה אותן עובר גם על ה"שורין") ול"ב.

סימן י"ט

בדין טוענין אותו באבנים

כתב הרמב"ם (פ"א ה"ז) "סוקרין את האילן בסקרא וטוענין אותו באבנים". והעיר על כך הרב בדרך אמונה (ס"ק ס"ג): "וטוענין אותו באבנים: גם זה עושין לאילן שמסיר פירותיו משום שומנו וכחו וטוענין אותו באבנים שיכחיש כוחו ולא יסיר פירותיו וגם זה מותר בשביעית דהוי רק אוקמי אילנא ולא אברויי אילנא וועיין לעיל סקל"ד בשם החזו"א וא"ע".

ולכאורה כוונת הרב בקושיתו, דכאן התיר הרמב"ם "טוענין אותו באבנים", דהוא כדי להכחיש כח האילן כדי שלא יסיר פירותיו משום שומנו. וכתב הרב דהוא מותר "דהוי רק לאוקמי אילנא ולא לאברויי אילנא". ולכאורה זה סותר למה שכתב הרב בשם החזו"א בסוף ס"ק ל"ד "דהעמדה על מתכונתו הוי אברויי אילנא וחשיב נטיעה ולא מיקרי אוקמי אילנא שמותר אלא כשמאיל מהפסד הבא מן החוץ". והרי מה שמסיר פירותיו מרוב שומנו אין זה הפסד הבא מן החוץ ומ"מ התיר זאת הרמב"ם כאן, ונראה דזהו ביאור קושית הרב כאן.

ברם עיין בתשובת הרדב"ז להערת הגר"נ ווידענפלד ז"ל [בעל החזון נחום] המובא בפאת השולחן (מהדורה ישנה קובץ ספרי שביעית) דההיתר של טוענין אבנים הוא משום שהוא רק ענין סגולי ולכאורה כך גם פירש הרידב"ז בביאורו על הירושלמי על דין זה ולפי"ז אין סתירה מהיתר זה לכללו של החזו"א הג"ל.

סימן כ'

בבאור טעם הרמב"ם בדיון עוקרין נטיעות שביעית

כתב הרמב"ם (פ"א הי"ב) "הנוטע בשביעית בין בשוגג ובין במזיד יעקור, מפני שישאל חסודין על השביעית, אם תאמר בשוגג יקיים יאמר המזיד, שוגג הייתי". וביאר הרב בהרחבה דברי הרמב"ם אלו בדרך אמונה (ס"ק ל"ח): "בגמ' איתא הנוטע בשבת בשוגג יקיים במזיד יעקור, ובשביעית בין בשוגג בין במזיד יעקור. ויש על זה בגמ' ב' טעמים. א' מפני שנחשדו ישראל על השביעית לכן הנסו שוגג אטו מזיד ולא נחשדו על השבתות. ב' שישאל מונין שני ערלה לשביעית וידעו הכל שנטעו בשביעית, ויבואו להתיר נטיעה בשביעית". ובהמשך דברי הרב שם בדרך אמונה ביאר דעת הרמב"ם לגבי שתי טעמים אלו: "והנה רבינו פסק לחומרא כב' הטעמים דכאן הביא טעם דנחשדו ולהקמן ספ"ג הביא טעם דמונין אכל דעת כמה ראשונים דלא קי"ל כטעם דמונין".

והרב בדרך אמונה הבין דברי הרמב"ם בסוף פרק ג' "ודבר זה אסור לעולם מפני מראית העין שמא יאמר הרואה בשביעית נטעו" דכוונת הרמב"ם לטעם דמונין (דמכיון שלפי מנין שנות ערלה השנה הראשונה תהיה שנת שביעית, דהרי נטע בפחות משיעור קליטה לפני שביעית, יאמרו שנטע בשביעית). וכך אמנם ביאר הרעק"א בשם הרמב"ן (עיון הגהות רעק"א על הרמב"ם פרק ג' הלכה י"א מהד' פרנקל).

ברם הגר"א² מלכר בהגותיו על הרמב"ן (ראש השנה ט'. הערה א') [בספר המפתח על הרמב"ם כאן נרשם בטעות הערה ב'] ביאר דעת הרמב"ם דבאמת נקט הרמב"ם רק טעם דחשד ולא נקט כלל טעמא דמונין ודברי הרמב"ם בפרק ג' אינם משום מונין שנות ערלה אלא לסבר הרמב"ם דמלכד החשד הקיים בנוטע בשביעית עצמו, דענינו "יאמר שוגג הייתי" ויטע במזיד, (כדבריו כאן בהלכה י"ב), ישנו עוד חשד בנוטע בערב שביעית (דזהו הגדון בפרק ג') דמכיון דהנטיעות שנטע בסמוך ממך לשביעית "רכות" יאמרו הרואים את הנטיעות האלו בשביעית, שמסתמא בשביעית נטעם, ועל כן גזרו ד"יעקור", ואין כוונתו באומרו "שמא יאמר הרואה" לטעמא דמונין.

סימן כ"א

בדין מלקט עלים מתוך שדהו

כתב הרמב"ם (פ"א הט"ז) "בראשונה היו אומרים מלקט אדם עלים ואזנים ועשבים מתוך שדהו, והוא שיטול הגם הגם כדי שלא יתכוין לנקות הארץ, אבל משדה חצירו נוטל בין דק בין גס וכו'". והעיר על כך הרב דוד אמונה (ס"ק קכ"ט): "ודוקא אם כריך לעלים או האזנים לבנין אבל אם עושה לתקן הקרקע שיהא ראוי לזריעה אסור ואפשר שאם בלא זה היה מלקט בשביל העלים אף שיש לו נוחותא בתיקון הקרקע מותר".

ומקור הדבר בחזון אי"ש שביעית סימן י"ט סק"ד וכפי שייך הרב שם בזיון ההלכה (ס"ק רמ"ו). ולכאורה קשה לפי זה לשון הרמב"ם כאן בטעם האיסור ליטול גם הדק הדק, ורק הגם הגם התירו ללקט. דכתב הרמב"ם שהוא משום "כדי שלא יתכוין לנקות הארץ". דהרי פשוט דעיקר כוונתו כאן הוא לעלים (דאם עיקר כוונתו לנקות פשוט דאסור ללקט כלל ועל כגון דא לא דיבר הרמב"ם) אלא דאם ילקט גם הדק יתכן דיבוא גם לכוין כדי לנקות הארץ והרי זה גופא התיר החזו"א ונפל טעם הגזירה.

ועיקר ראייתו של החזו"א הוא מהרמב"ם פרק ב' הלכה ז' והלכה ח', אבל מ"מ לשון הרמב"ם כאן כריך ביאור. ובדוחק י"ל דטעם הגזירה ללקוט הדק הוא דעל ידי ליקוט הדק יבוא להפך כוונתו לגמרי ויראה בעיקר לנקות הארץ והאורך הטפל יהיה כדי לאסוף עלים, ובכיוור כזה גם החזו"א סובר דודאי אסור. ובעיקר ראייתו של החזו"א מהרמב"ם בפרק ב' עיין אבן האזל (ברמב"ם מהד' עוז והדר הוא מודפס שם במקומו בהלכה ז') ביאר דברי הרמב"ם שם באופן אחר.

סימן כ"ב

בדין קליפת אילן לעצים בשביעית

כתב הרמב"ם (פ"א הי"ח) "הקולץ אילן או שנים לעצים הרי זה מותר לשרשן, קלץ שלשה או יתר זה בלד זה לא ישרש שהרי מתקן את הארץ אלא קולץ מעל הארץ ומניח שרשיו בארץ וכו'". והעיר על כך הרב דודך אמונה (ס"ק קמ"ד) "לעצים: אבל אם כונתו לתקן הקרקע אסור".

דין זה של הרמב"ם "קולץ אילן או שנים לעצים הרי זה מותר לשרשן" מקורו במשנה שביעית פרק ד' משנה ד' "המדל זיתים". ומלאנו בביאור משנה זו כמה שיטות:

א. בתוס' יו"ט ביאר דקולץ חלק מהעצים כדי שהנשארים יתעצו (ויהיו עצים יותר) ולכאורה זהו איסור לאוריייתא של זומר (דסבר התוס' יו"ט דזומר שייך בכל עצים ולאו דוקא בכרם כהחזו"א) ומה שהתירו כאן לקלץ הוא משום דכוונתו כאן הוא בשביל העצים. ומכאן דסבר התוס' יו"ט דלע"ג דיך מזה תועלת מוכרחת לעצים הנשארים (ובשבת היה אסור משום פסיק רישא דניחא ליה) מ"מ בשביעית מותר גם בפס"ר.

ב. והר"ס ביאר דגם אם מכין שיתעצו הנשארים מ"מ מותר וביאר שיטתו בעל האבן האזל (פרק ב' הלכה ז' וח') שהוא משום שאינו דומה לזומר מכיון שאינו עושה מעשה בגוף העצים הנשארים (מה שאין כן בשבת השקמה לאסור מכיון שהוא מעשה בעץ עצמו).

ג. שיטת הרמב"ם (לפי ביאורו של ה"אבן האזל") בעיקרו מסכים הרמב"ם לסברה הנ"ל דזומר הוא בגוף העצים בדם סברה זו מועילה כדי להוריד האיסור מאיסור לאוריייתא לאיסור מדרבנן ועדיין בעינן טעם נוסף ד"לכריך לעצים" כדי להוריד גם האיסור דרבנן.

סימן כ"ג

עוד בדין הנ"ל

על דברי הרמב"ם הנ"ל דבקאץ שלשה עאים לא ישרק, העיר הרב בדרך אמונה (ס"ק קמ"ו): "ואם קאץ שנים ואח"כ נתעבו האילנות ונתפשו הענפים וכריך לקאץ עוד פעם אפשר דמותר לקאץ עוד א' ולא חשיב שלשה זה בלד זה אבל לא שנים".

ונראה לי הביאור בדברי הרב כאן, דמכיון דעל ידי הקליפה הראשונה, האילנות הנשארים מתעבים, נמצא דסו"ס השטח הריק שנוצר על ידי הקליפה הראשונה, מטמא. וממילא עתה שרואה לקאץ האילן השלישי לא נאמר לאסור לו מכיון דעתה יהיה מקום פנוי ברוחב שלשה עאים, דבאמת אין סיבה לאסור מטעם זה דעל ידי התעבות הנשארים אין למעשה שטח ריק של שלשה עאים, ומותר לקאץ השלישי. ברם לקאץ שניים חדשים – אסור דאמנם קליפת הראשונים גרמו להתעבות הנשארים ברם התעבות זו תופסת רק מקום של עץ אחד ולא שנים ועל כן כשיקאץ עתה שנים נמצא דיהיה סה"כ מקום פנוי של שלשה עאים. ולכן סיים הרב "אבל לא שנים".

הערות קצרות

1. דרך אמונה ס"ק כ"ג: "חרישה לאורייתא היא לפ"ד רבינו". עיין לעיל הערה 3 דהרדב"ז בתשובה, והמבי"ט בקרית ספר ובתוס' יו"ט למדו בדעת הרמב"ם שהוא מדרבנן.

2. דרך אמונה ס"ק כ"ז: "אבל החזו"א כתב במכתב שגם מצריך ומרכיב מדאורייתא". (יזוין כי מילים אלו מופיעות רק במהד' המאוחרות של דרך אמונה) והכוונה למכתב ח' אות ב' המודפס בסוף ספר דרך אמונה: "הרכבת דקלים לא הותר משום הפסד שאין נטיעה הזכרה והרכבה מכלל התולדות שהתירו משום הפסד שהן כולן לאורייתא" אמנם לא גילה לנו החזו"א שם מדוע הרכבה והזכרה אינן בכלל התולדות לכאורה אין פעולות אלו ממש פעולת האז ונראין לכאורה כתולדות. ברם בספר אורח יסודי השביעית (עמ' רנ"ז) ביאר המקור לזה מהא דכללו חז"ל הרכבה והזכרה בכלל נטיעה במסכת שבת ע"ג: (ועיין ברש"י שם ד"ה "ונוטע") ובמשנה בשביעית פרק ב' משנה ו'. ופשוט לזהו רק למ"ד נטיעה לאורייתא.

3. דרך אמונה ס"ק ל"ד: "ולא יפרק העלין והבדים היבשים וכו' וי"א כשיש על שרשיו רוב עפר נוטלו מעליהן". ולכאורה פירוש זה שייך לאומרו על לשון הברייתא במ"ק ג'. "אין מפרקין", ברם לא שייך לפרש בזה את לשון הרמב"ם "ולא יפרק העלין וכו'" דהרמב"ם קאי אעלין ולא על שרשין. ונראה דכוונת הרב כאן היה באמת להביא שיטות הראשונים בביאור הברייתא שם ולא דוקא לפרש דברי הרמב"ם בהלכה זו.

4. ועוד בס"ק הנ"ל: כתב הרב בסופו לכאורה כלל גדול בהיתר של לאוקמי: "ולא מקרי אוקמי אילנא שמותר (כדלקמן) אלא כשמאיל מהפסד הבא מן החוץ". אבל יש לדקדק דאין כוונת הרב לאמר כאן דכל הפסד מבחוץ כולל בהיתר של לאוקמי דהרי הרמב"ם כאן בסוף ההלכה כתב "ולא יעשן תחתיו כדי שימות התולעת" אע"ג דבמקרה זה ההיזק והפסד

התולעת בא מן החוץ, ועיין חזו"א סימן י"ז אות י"ט. והרב כאן כתב החילוק בס"ק ל"ט: "דהכא מיחזי טפי כעבודה ואסרו". והוסיף הרב עוד חילוק בבאור ההלכה בפרק ג' הלכה ט' ד"ה "אף בזמן" בסופו: "וכן כאן שמעשן תחת האילן הו"ל כעושה מלאכה בגוף האילן". ולכאורה דברי הרב שם שייכים גם להזרחת התולעים ע"י העיסון ללכאורה הכלל הוא דאין היתר של לאוקמי במקום שעושה מלאכה בגוף האילן.

5. דרך אמונה ס"ק ל"ט וליון ההלכה ס"ק ס"ח: "ועיין בתוס' הרא"ש במו"ק ג'. שהקשה באמת למה אין זה לאוקמי אילנא ולכן דחה פי' זה ועיין בבאור ההלכה". עיין מכתב הגריש"א זצ"ל בסוף ספר משפטי ארץ "עבודה בעלי אתרוגים בשביעית" אות ג' דנקט להלכה בתוס' הרא"ש והראב"ד ולכאורה ללא כהכרעת הרב בדרך אמונה ס"ק ל"ט.

6. דרך אמונה ס"ק מ"ז: "ולא יפסג את האילנות. כשהאילן הוא רך הרבה ויראים שמא ישבר סומכין אותו ואע"ג שאינו אלא לאוקמי אילנא לא כל אוקמי אילנא התירו דהכא מיחזי טפי כעבודה". ועיין חזו"א סימן כ' אות ה' דכתב דהעמדת האילן על מתכונתו הוי לאברויי ולכאורה לפי"ז יו"ט הדין של פיסוג ומדוע ביאר כאן הרב דין זה על פי החידוש של "מיחזי טפי כעבודה". ואפשר דמכיון דכאן רק מיישר האילן ולא עושה תיקון במהות האילן ובטיב גידולו אין זה נחשב "העמדת האילן על מתכונתו" ועל כן הביא כאן הרב (בסם החזו"א) טעם אחר.

7. דרך אמונה ס"ק נ': "אין מליתין את האור באישה הקנים וכו' ונעשה המקום נקי לזריעה". ועיין במהר"י קורקוס פרק א' הלכה ה' דכתב בביאור מלאכה זו "לשרוף הפרקים". ולפי"ז לכאורה יראה לדבריו דתכלית מלאכה זו אינו לניקוי השטח בלבד לזריעה, כמו שמשמע מדברי הרב כאן, אלא גם להשביח תוך הקרקע שם מקומם של פרקים.

8. דרך אמונה ס"ק נ"ב: "ואין מלמדין את הפרה לחרוש. ואפי' בשדה חצירו שאין לו שום תועלת מזה דכיון דהוי חרישה ממש לא שרינן". כוונת הרב לבאר אמאי בשבת ק"ג. בתולש עולשין להאכיל לבהמתו בארעא דחצריה שיעור המלאכה הוא להאכיל פי הגדי ולא "כל שהוא" כשיעור הרובה לייפות הקרקע. ומשמע לכאורה דבארעא דחצריה לא

מתחשבים כלל עם ייפוי הקרקע. וקשה לפי"ז לכאן בשביעית לכאורה היה לנו להתיר לגמרי חרישת פרה להתלמד בתנאי שיחרוש בשדה חצירו. ועל זה כתב הרב (בשם החזו"א י"ט כ') לכאן איירי בחרישה ממס ולזה אין לנו מקור להתיר לגמרי אפילו שחרוש בשדה חצירו.

9. דרך אמונה ס"ק נ"ג: "אלא בחול. היינו בחול הגס". ובזיון ההלכה כתב הרב דהמקור לתנאי שיהיה החול גם כדי להתיר "מלמדין לחרוש" הוא מהחזו"א (י"ט כ') ברם נראה דנפל כאן טעות דפוס והכוונה לחזו"א סימן כ' אות ה' בסוגריים שם. והרב צבאורו על הירושלמי בענין ההיתר ד"מלמדין לחרוש" לא חילק בין חול גם לחול דק.

10. דרך אמונה ס"ק נ"ה: "בעליץ מלא עפר. כתב הרדב"ז דמיירי בין בעליץ נקוב ובין שאינו נקוב ומוכח דס"ל דאסור לזרוע בעליץ שאינו נקוב מדרבנן אבל אין לזה מקור ומ"מ חלילה להקל בזה וכו'". ועיין בסוף דברי הרב בס"ק זה דהחזו"א הקל בצרוף שתי תנאים היינו [א]בעליץ שאינו נקוב [ב]הנמלאים צבית. ובעיקר הענין בעליץ שאינו נקוב בשביעית עיין במנחת חינוך מלוה שכ"ו שכתב "ועליץ שאינו נקוב אין דינו כארץ הכי נמי". ונראה שלמד בפשטות שאין כל איסור בזה בשביעית. ובהערות (מהדורת מכון ירושלים) שם הביאו משא ומתן בדברי האחרונים בנדון זה (בנוסף לדברי החזו"א שהזכירו הרב) ואינו לעיין בזה בדבר אברהם ח"א סי' כ"ה אות ט' בהג"ה, דברי יחזקאל סי' ב' ומעדני ארץ – קובץ הערות סימן ד'.

11. דרך אמונה ס"ק נ"ו: "והנה בירושלמי מסופק אם הזרע תחת גג חייב בשביעית וכו' ודוקא באופן שהצית מפריע לגידולו אבל אם עשה לו בית באופן שזה לטובתו ודאי נוהג בו שביעית". כך ביאר החזו"א ספק הירושלמי. והחזו"א צביאור זה בא ליישב סתירה לספק הירושלמי ממשנה מפורשת שביעית פרק ב' משנה ד לעושין בתים עד ראש השנה, ומשמע לאחר ר"ה של שביעית אסור לעשות בתים ולפי"ז קשה במה הסתפק הירושלמי הרי להדיא כתוב דאסור. וביאר החזו"א דהמשנה איירי בבתי שפועה לטובתו וספק הירושלמי איירי בבית שפועה "והוא

לו לרועץ" דהיינו מזיק לגידולו. ועיין במאמר בענין חממות בשביעית בשם הגריש"א בסוף משפטי ארץ בהבנת הירושלמי הנ"ל לדעת הגריש"א. ועיין בספר אולר יסודי שביעית (הולאת אולר הפוסקים) עמ' רע"ו שהביא ישוב אחר על סתירת הירושלמי והמשנה בשביעית (דהמשנה איירי בעשיית הבית גופא וזה נאסר בשביעית והירושלמי מסופק לגבי זריעה בבית כבר בנוי ואינו נכלל בזריעה "בשדה" כלשון הפסוק, בשם ספר שבת הארץ. ולעין שם דהגרל"פ פרנק דחה ביאור זה). ועיין במכתבי פוסקי דורינו בסוף ספר משפטי ארץ בענין חממות בשביעית לכל הגדון בחממות הוא סביב ענין זה, אי יש זריעה בבית בשביעית.

12. ועוד בס"ק הנ"ל: "ואף אם זרע ערב שביעית אסור להסיר התקרה בשביעית". ועיין בזה במנחת שלמה סימן נ"א ס"ק ג'.

13. ליון ההלכה ס"ק ק"י: "ועיין בספר תה"ש עמוד י"ח ששמע בשם מרן החזו"א שאסר להעביר עליץ מבית לבית בשביעית אף ע"י הכנסה בפח וכיסוי וענפיו בפח דחשיב הכיסוי כאהל עראי ללאו כלום הוא וע"ש מש"כ בשם מו"ח שליט"א". ועיין עוד מכתב הגרשז"א ז"ל בסוף ספר משפטי ארץ דהקל בזה.

14. דרך אמונה ס"ק ס"א (בסופו): "מותר לעשות שובך ליונים בראש הגג בשביעית". ולעין הרב בליון ההלכה ס"ק ק"כ דמקור דין זה בתוספתא פ"ג ה"ג: "עושין טפיחין שבראש הגג ומקיימין אותן". ול"כ מה היה האד איסור בזה ועיין במפרשי התוספתא שם ולא מלאנו מי שיפרש כך דברי התוספתא.

15. דרך אמונה ס"ק ע: "בחזו"א מלדד לכל שדה אילנות בבית השלחין דמי וא"ל שיהא דוקא בית השלחין". עיין תורת זרעים (לצעל העמק ברכה) פרק ב' משנה י' דמוכח מהרמב"ם פרק ג' הלכה ט' דאין היתר זה שייך אלא רק באילן כאשר הוא בבית השלחין.

16. דרך אמונה ס"ק ע"ג: "מושכין את המים מאילן לאילן. שמושכין סביבות האילן חפירות למלאות מהן מים ועושין חריץ שימשכו בו המים מאילן לאילן". ועיין מקדש דוד זרעים סימן נ"ט ס"ק ו' דביאר היתר

ד"מושכין" באופן אחר, דרך מי הגשמים שירדו כבר, היו מנתזים ע"י חריצים אלו לכל אילן ואילן ואין היתר לעשות חריצים בכלי למשוך מים שהוא עצמו משהה שם. ועיין עוד פירוש אחר במשנה ראשונה שביעית פרק ב' משנה ד'.

17. דרך אמונה ס"ק ע"ט: "בשציל האילנות שלא יפסדו. וה"ה אם יפסדו רוב הפירות מותר וכו'". היינו דלמל הרב (בס"ס החזו"א, עיין ליון ההלכה קנ"ז) להיתר השקאה בשביעית משום פסידא הכוונה גם לפסידא לפירות, ולשון הרמב"ם כאן "בשציל האילנות שלא יפסדו" הוא לאו דוקא. ועיין משפטי ארץ פרק ג' הערה 8 (מהד' ירוקה) בס"ס ספר "שבת הארץ" דרך בהפסד באילן עצמו נאמרו ההיתרים במלאכות דרבנן.

18. דרך אמונה ס"ק פ' (בסופו): "וכן גינות נוי ופרחים המתקיימים משנה לשנה מותר להשקותן ולעבדם כדי קיומם שלא יפסדו רוב הנמחים או ימות האילן". ו"ע האם גם בזה יחלקו הרמב"ם והר"ם שהביאם הרב לעיל ס"ק ע"ח או דכוונת הרב לכו"ע השקאה מותרת בגינות אלו (ולא רק הרבציה).

19. דרך אמונה ס"ק פ"א: "דהעוגיות האלו הן הכשר למים אבל הן עצמן אינן שבת ולכן לא נחשבת עבודה הקרקע". נראה כוונת הרב לדבריו לעיל בס"ק כ"ד דחופר לבזר מותר בשביעית (ועיי"ש מה שהבאנו מקור לדין זה).

20. דרך אמונה ס"ק פ"ג: "וממלאין את הנקעים מים. לא מיירי בנקעים שתחת האילנות שזו השקאה היא ולא הותרה אלא במקום פסידא למשוך מאילן לאילן אלא מיירי למטה משורת הזיתים והאילנות עושין נקעים וממלאין שם מים ליקח משם וכו'". ובלין ההלכה ס"ק ק"ע ליון דמקור ביאור זה הוא בחזו"א. ויש לעיין בזה דהרי הרב הביא לעיל בס"ק ע' "בחזו"א מלדד לכל שדה אילנות כבית השלחין דמי ואי"ל שיהא דוקא בית השלחין". ולכאורה לפי"ז מדוע נמנע הרב (בס"ס החזו"א) מלבאר ב"ממלאין את הנקעים מים" כפשוטו, היינו קרוב ממש לאילן הרי מותר להשקות כל האילנות כדין בית השלחין. ויתכן דמכיון דהחזו"א כתב

חידושו הנ"ל (בס"ק ע') בדרך אפשר ולא כהלכה פסוקה, בחר לבאר הדין ד"ממלאין מים בנקעים" גם לפי הלך שדין בית השלחין אינו בכל אילנות אלא רק בבית השלחין ולכן ביאר שאינו בסמוך לאילנות ממס.

21. דרך אמונה ס"ק פ"ד: "מיהו אפשר לדעת רבנו דבאמת לא התירו גם הני להלכה ט' אלא במקום פסידא ונ"ע". ונראה כוונת הרב דהרי בהלכה ט' ס"ק פ"א ביאר דהיתר עוגיות לגפנים הוא משום שאינן בעמנו שבה אלא "הכשר למים", וכן בס"ק פ"ג כתב הרב (בס"ס החזו"א) דהיתר "ממלאין את הנקעים מים" הוא משום "מפני שאינו אלא הכשר עבודה" ולכאורה אין סברות אלו זקוקים לטעם של "פסידא" דסו"ס אינם עבודה להשביח הקרקע אלא רק הכשר. אלא דמ"מ דעת החזו"א (המובא בציון ההלכה ס"ק קע"א) דיתכן דהגם לעבודות אלו הינם רק הכשר, מ"מ בלא הטעם של פסידא, לא היו מתירים אותם חז"ל.

22. דרך אמונה ס"ק פ"ה: "אין כאן הפסד הארץ לשנה הבאה רק הפסד הפירות בשנה השביעית ומשום זה התירו". ועיין מה שביאנו לעיל בס"ק ע"ט ממספטי ארץ בשם ספר "שבת הארץ" והרב זיין בציון ההלכה (קע"ג) שהחזו"א עצמו כך סבר בתחילה בסימן ט"ז ס"ק ד' אלא דהרב הכריע בדעת החזו"א בסימן כ"א ס"ק י"ד שהאריך שם החזו"א להוכיח ללא כדבריו בסימן ט"ז.

23. דרך אמונה ס"ק פ"ז: "שאיין אסור מה"ת אלא אותן שני אבות ושני תולדות. לא בא לאפוקי חרישה וכו'". ברם בתוס' יו"ט פרק ב' משנה ב' הוכיח מדברי הרמב"ם כאן דחרישה איסורו מדרבנן.

24. דרך אמונה ס"ק פ"ח: "וגם בעה"ב עובר בשביתת שדהו". עיין מה שכתבנו בזה בס"ק א'.

25. דרך אמונה ס"ק פ"ח (בסופו): "אבל חרישה וזריעה וזמירת הגפנים אסורות בשביעית אף אם הם לקיום האילן ופירותיו וכיון שהן לאוריתא". והרב בבאור ההלכה (פרק א' הלכה ה' ד"ה לא יאבק בסופו, בסוגריים מרובעות) כתב: "ונראה מרש"י דהיתר לאוקמי אילנא הוא

לדאורייתא ואפי' בד' מלאכות דאורייתא" וראה שם הכלל שהביא הרב
בשם החזו"א (בסוף אותו דיבור) בענין היתר זה.

26. ליון ההלכה ס"ק קע"ט: "ולכן מותר בשביעית לשים שקיות על
הפירות בעת גידולם על העץ בכדי למנוע מהם נזק שמגרע באכילתם
אבל אסור לשים בכדי למנוע הפסד לורתם החילונית או בכשרותם כגון
באתרוגים וכ"כ באורחות רבינו וכו'". ועיין במשפטי ארץ בשם הגר"נ
קרליץ להקל בזה.

27. דרך אמונה ס"ק ל"ב: "וי"א משום שיגזלו לו הקרקע התירו ולא
התירו אלא במקומות שכבשו עולי מצרים ולא עולי בבל". וזליון ההלכה
(קפ"ו) ליון שזהו שיטת הראב"ד. ועיין במהר"י קורקוס הדן בדברי
הראב"ד אלו, והיו"א מדבריו דיתכן דגם הראב"ד יודה להלכה דזה"ז
דשביעית דרבנן דהתירו בכל מקום ולא רק מקומות שכבשו עולי מצרים
ולא עולי בבל.

28. דרך אמונה ס"ק ל"ג: "אין כוונתו לומר שלא יזרעו רק כשיעור
שצריכין עבדי המלך וכו'". וזליון ההלכה (קפ"ז) ליון דמקורו בחזו"א
ברם עיין ברדב"ז בפירושו על פאת השולחן על הלכה זו דביאר דברי
הרמב"ם אלו דאסור לזרוע יותר משיעור הצריך למלך.

29. דרך אמונה ס"ק ל"ד: "וכן מי שכפאו חנם לעשות בשביעית. בשדהו
של האנס". וזליון ההלכה (קפ"ח) ליון דזהו ביאורו של החזו"א לדברי
הרמב"ם אלו. ברם עיין בכסף משנה וברדב"ז כאן ולכאורה משמע
מדבריהם לאירי בשדה הנאנס וכוונת הרמב"ם להדגיש דלא רק כפיית
המלך מתירה אלא כל כפייה גם של חנם שאינו מלך, גם היא מתירה.
ומה שהכריח את החזו"א לבאר לאירי בשדה האנס הוא לשון "בחנם",
דאי לאירי בשדה הנאנס מה שייך בחינם, דלשון בחנם בפשטות שייך
כאשר אני מכריח אחר לעבוד אלני ואיני משלם לו שכר על עבודתו ולכן
ביאר החזו"א לאירי בשדה האנס ומכריח היהודי לעבוד את שדהו בלא
שכר על עבודתו.

